

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ  
«ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

*Факультет агротехнологій і природокористування  
Кафедра садово-паркового господарства, геодезії та землеустрою*

**ІСТОРІЯ САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА**

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ**

*Для здобувачів першого (бакалаврського ) рівня освіти  
спеціальності 206 «Садово-паркове господарство»  
денної та заочної форми навчання*

*м. Кам'янець-Подільський 2023*

**Ясінецька Ірина Анатолівна**

доктор економічних наук, професор

**Петрище Ольга Іванівна**

доцент кафедри садово-паркового господарства, геодезії та землеустрою

**Кушнірук Тетяна Миколаївна**

доцент кафедри садово-паркового господарства, геодезії та землеустрою

**Лобунько Юлія Вікторівна**

асистент кафедри садово-паркового господарства, геодезії та землеустрою

**Додурич Валерій Васильович**

асистент кафедри садово-паркового господарства, геодезії та землеустрою

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою  
Закладу Вищої Освіти «Подільський державний університет»  
( протокол №      від      )*

**Рецензенти:**

кандидат біологічних наук,

доцент кафедри «Біології та екології»

К- ПНУ ім. Огієнка

**Микола МАТВЄЄВ**

кандидат сільськогосподарських наук,

доцент, завідувач кафедри «Садівництва і виноградарства»

ЗВО «ПДУ»

**Оксана МУЛЯРЧУК**

*Конспект лекцій з дисципліни «Історія садово-паркового мистецтва» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня освіти спеціальності 206 «Садово-паркове господарство» денної та заочної форми навчання // Укл.: доктор економічних наук, професор ЯСІНЕЦЬКА І.А., к.с/г наук, доцент ПЕТРИЩЕ О.І., к.с/г наук, доцент КУШНІРУК Т.М., к.е.н., асистент ЛОБУНЬКО Ю.В., асистент ДОДУРИЧ В.В. – Кам'янець – Подільський: ЗВО «ПДУ», 2023. – 78с.*

*Конспект лекцій містить основні відомості і матеріали про історію садово-паркового мистецтва від стародавніх часів і до сьогодення з різних країн світу.*

*ЗВО «Подільський державний університет» 2023*

## **ЗМІСТ**

|                                                                                                                                  |           |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ЛЕКЦІЯ № 1-2 Тема: Історія садово-паркового мистецтва.</b>                                                                    |           |
| <b>Стилістика саду</b>                                                                                                           | <b>4</b>  |
| <b>ЛЕКЦІЯ № 3-4 Тема: Розвиток садово–паркового мистецтва</b>                                                                    | <b>23</b> |
| <b>ЛЕКЦІЯ № 5 Тема: Садово–паркове мистецтво України.</b>                                                                        | <b>34</b> |
| <b>ЛЕКЦІЯ № 6-7 Тема: Основи ландшафтного аналізу території.</b>                                                                 |           |
| <b>Поняття про комплекс природно - кліматичних умов.</b>                                                                         | <b>46</b> |
| <b>ЛЕКЦІЯ № 8 Тема: Садово-паркове мистецтво – перший етап у перетворенні природного ландшафту.</b>                              | <b>50</b> |
| <b>ЛЕКЦІЯ № 9 Тема: Основа регулярного напрямку в садово-парковому мистецтві. Принципи регулярного формування садів і парків</b> | <b>54</b> |
| <b>ЛЕКЦІЯ 10 Тема: Італійські сади епохи відродження і Бароко, Французькі сади епохи Ренесансу.</b>                              | <b>61</b> |
| <b>ЛЕКЦІЯ 11-12 Тема: Уявлення про природне середовище як про першорядну естетичну і життєву цінність – філософська основа.</b>  | <b>67</b> |
| <b>ЛЕКЦІЯ 13. Тема: Мистецтво давніх країн.</b>                                                                                  | <b>70</b> |
| <b>ЛІТЕРАТУРА</b>                                                                                                                | <b>78</b> |

## **Лекція №1 - 2 ТЕМА: Історія садово-паркового мистецтва.**

### **Стилістика саду**

#### **ПЛАН**

1. Історія зародження садово-паркового мистецтва.
2. Садово-паркове мистецтво стародавніх країн.
3. Сади епохи Ренесансу (Відродження).

#### **1. Історія зародження садово-паркового мистецтва.**

Оскільки об'єктом ландшафтного фітодизайну є навколишнє ландшафтне середовище, то саме його ми й намагаємося змінювати відповідно до засвоєних нами природних принципів гармонії та раціоналізму людини. Для цього необхідно з'ясувати, із чим ми маємо справу. Ландшафт ми можемо розглядати як конкретний регіональний комплекс або як початкову одиницю фізико-географічного районування.

*Географічний ландшафт* - це природний територіальний чи акваторіальний комплекс, що являє собою генетично однорідну ділянку з однотипними: геологічною будовою; рельєфом; гідрокліматичним режимом; поєднанням ґрунтів і біоценозів. Це розуміння ландшафту є надто широке. Людина на даний момент здатна змінювати лише окремі елементарні одиниці ландшафту, або фації. Докорінна зміна ландшафту на геохімічному рівні в наш час неможлива.

*Елементарний ландшафт* (фація) - найменший природно-територіальний комплекс, який відповідає географічній фації (або підфації), а за наявності біотичного компонента - біогеоценозу, найменша елементарна геосистема.

*Геосистема* - це система в межах тієї чи іншої ділянки земної поверхні, у межах якої просторово та функціонально поєднуються в одне ціле існуючі елементи живої та неживої природи.

Схема ієрархії геосистем така: фація (види - класи - типи) - локальний рівень > урочище (види - класи - типи) > місцевість (види - класи - типи) >

ландшафт (види - класи - типи) - регіональний рівень > ландшафтний округ > ландшафтна провінція > епігеосфера (географічна оболонка) - глобальний рівень (ландшафтні зони, країни, області).

Б. Б. Полинов розрізняв *три великі групи елементарних ландшафтів - елювіальні, супераквальні і субаквальні*. Усі елементарні ландшафти можна поділити на природні, тобто не трансформовані діяльністю людини (первинні), та антропогенні, що зазнали певних змін від господарської діяльності людини. Серед антропогенних фацій можна виділити культурландшафти, створені спрямованими, раціональними діями людини. Вони з'являються в результаті ландшафтного проектування.

Людина як вид з'явилася на Землі, за останніми даними, близько 150-200 тис. років тому. Перші антропогенні зміни ландшафтних природних систем відбулися вже близько 9 тис. років тому на Близькому Сході, де після виникнення землеробства починали будуватися перші міста. Саме в ці часи, можливо, з'являються перші сади, переважно плодових рослин, а також «священні гаї». З появою перших могутніх цивілізацій - Шумеру та Єгипту - людина почала створювати не тільки утилітарні сади, але й сади, що виконували інші функції - релігійні, розважальні, рекреаційні та ін.

## **2. Садово-паркове мистецтво стародавніх країн.**

**Єгипет.** Близько 6 тис. років тому почало формуватися садово-паркове мистецтво. Сади створювали при храмах, палацах та житлових будинках заможної частини населення. Єгипет - батьківщина регулярного напрямку в ландшафтному мистецтві. У Давньому Єгипті сади формували за такими принципами:

- 1) застосування регулярного (формального) планування (геометричність і симетричність);
- 2) використання ритму як композиційного елемента;
- 3) використання алейних та рядових насаджень;

- 4) уведення екзотів до асортименту рослин.

Сади в Єгипті виконували релігійні, утилітарні та естетичні функції.

**Месопотамія.** Перші сади в Месопотамії з'явилися майже в той самий час, що й на території Єгипту. Це сади на терасах зикуратів (храмових пірамід), потім - біля царських палаців та будинків вельмож. Пізніше з'явилися парки для полювання та відпочинку. Особливо відомими були «висячі сади» цариці Семіраміди. Месопотамію певною мірою можна вважати батьківщиною іррегулярного (пейзажного) напрямку в ландшафтному мистецтві. Садово-паркова архітектура мала такі особливості:

- 1) відсутність поділу садів на симетричні чотирикутники, більш вільне їх розміщення (прототип пейзажного напрямку). При цьому їм була властива загальна регулярність, обумовлена геометрично правильною будовою зрошувальної системи;

- 2) багатий асортимент рослин, у тому числі екзотів;
- 3) терасування (сади на дахах);
- 4) використання квіткових рослин переважно на верхніх терасах.

Сади виконували релігійні, утилітарні, естетичні та рекреаційні функції.

**Персія та Індія** відрізнялися високим рівнем розвитку садово-паркового мистецтва. Тут сади були символом раю, створювалися для відпочинку при царських резиденціях та потребували великих фінансових витрат. Основою їх будови були:

- 1) геометричне (регулярне) планування - «**чор-бакх**» -- «чотири квадрати». Утворений великий квадрат ділили на 4 менші квадрати і т. д.;

- 2) розміщення алей, викладених плитами, за якого вони пересікалися під прямим кутом, заповнення простору між ними густими деревними насадженнями або ставками та розкішними квітниками;

- 3) поділ простору за допомогою доріжок, а також рослин або великої кількості дрібних каналів із водою;

- 4) використання дерев та квітів рідкісних видів для розташування в головній частині саду. Особливо поширені були старі міцні тіністі платани, на гілках яких влаштовували альтанки.

Функції саду - утилітарні, естетичні, рекреаційні, релігійні.

У **Давній Греції** були наявні такі типи озеленення, як герони («священні гаї»), філософські сади та приватні сади. Міські площі озеленяли рядовими насадженнями вздовж доріг. Греки запозичили досвід митців Єгипту та Близького Сходу. Особливостями будови садів були:

- 1) строга пропорційність у ландшафтному дизайні. Для їх створення застосовували принципи рівноваги, ритму та симетрії;
- 2) терасування (на відміну від Єгипту);
- 3) висаджування на терасах великих дерев, квітів, створення фонтанів;
- 4) більш вільна композиція, декоративність, нагромадження зелених мас;
- 5) використання звивистих сходів, великої кількості прикрас.

У **Давньому Римі** домінувала ідея протиставлення геометричних та прямолінійних форм штучного ландшафту вільній мальовничості навколишньої природи. Існували такі типи садів: сади внутрішніх двориків - віридарії, приватні сади при віллах, «священні гаї», публічні сади, сади-іподроми, сади-перистилі. Вони мали такі особливості будови:

- 1) регулярне планування з терасово-східчастим композиційним рішенням;
- 2) функціональне зонування території;
- 3) особливі зелені внутрішні дворики - «віридарії», оточені колонами та прикрашені фонтаном або невеликим басейном та клумбами. Стіни дворика покривали фресками, на яких було зображено перспективи фантастичних садів;
- 4) використання трельяжів та боскетів, пергол;

- 5) використання як складових елементів міських садів партерів, прорізаних алеями, що перетиналися під прямим кутом, басейнів з фонтанами, рибних ставів; 6) багате архітектурне оздоблення;

- 7) використання топіарного мистецтва (живі скульптури);
- 8) велика кількість екзотичних квітів;
- 9) поява газонів;
- 10) наявність оглядових точок;
- 11) великі площі парків;
- 12) багатий асортимент рослин.

Функції саду - утилітарні, естетичні, рекреаційні, релігійні.

**Мусульманський Схід.** В арабському мистецтві набули свого вираження як ідеї, успадковані від Риму, так і персидські. Для мусульманського саду характерні:

- 1) строга геометричність запозичена в персів («чор-бакх»);
- 2) орнаментальність у плануванні саду та квітників;
- 3) дрібні, геометричної форми, басейни;
- 4) використання мозаїки та глазурованих плиток, велика площа мостинь, яскраві кольори;
- 5) велика кількість ароматичних рослин;
- 6) закритість саду від навколишнього світу (харам).

**Мавританський Захід.** Для іспано-мавританського саду властиві простота планування та індивідуальність рішень. Особливості будови саду полягають у такому:

- 1) використання фонтанів, басейнів;
- 2) обов'язкова присутність у регулярному плануванні внутрішнього дворика (патіо);
- 3) влаштування оглядових точок, оформлення аркад;
- 4) переважання екзотичних рослин, які відповідають кліматичним умовам (мандарин, кипарис, апельсин, олеандр);
- 5) вільне висаджування рослин, відсутність стрижки;



- 6) відсутність газонів з огляду на жаркий клімат;
- 7) застосування декоративного мостіння (один із найважливіших елементів саду).

**Китай.** Китайська ландшафтна архітектура, або фен-шуй, тісно пов'язана з філософськими ідеями даосизму, конфуціанства та буддизму. Для китайського саду характерні:

- 1) багатоплановість та символічність композиції;
- 2) плавні лінії великих водоймищ, рельєфу, вільно зростаючі рослини;
- 3) використання архітектурних споруд, надписів і каміння, що підкреслюють настрій ландшафту, переважання яскравих кольорів в архітектурі будівель, містків тощо, округла форма дверних та віконних отворів;
- 4) тонкий взаємозв'язок із музикою, літературою, живописом, емоційність;
- 5) пейзажне планування території;
- 6) гармонія, рівновага форм та розмірів;
- 7) розміщення кожної рослини та елемента ландшафту відповідно до сторін світу;
- 8) використання декількох вишуканих оригінальних кольорів в оточенні природної зелені. Відповідно до фен-шуй це сприяє безперервному потоку енергії «ци» краще, ніж яскрава та строката клумба, позбавлена витонченості;
- 9) невеликий, але вишуканий асортимент рослин невеликої кількості форм;
- 10) функціональний поділ саду на сад величі та могутності, сад веселощів та дозвілля, сад затишку та споглядання;
- 11) композиції з рослин та каменю, переважно мальовничого та рельєфного;
- 12) використання декоративного городу;

- 13) мистецтво бонсай;
- 14) слабка вираженість топіарного мистецтва.

Функції саду такі: естетичні; утилітарно-практичні; духовні; рекреаційні.

У **Японії** існує багато типів садів: сади прогулянок, сади при будиночках для чайних церемоній, присадибні сади, тематичні сади-імітації гори Фуцзіями, видів Китаю, Кіото, медитаційні сади каміння «кара-сенсуй» (сади дзен), «сади на підносі» (бонсай) та ін. Для японського саду характерні:

- 1) лаконічність та асиметричність пейзажу, мініатюризація природного ландшафту;
- 2) ретельний підбір деталей: нічого зайвого та випадкового;
- 3) невимушена краса, повна філософського та поетичного змісту;
- 4) символічність усіх елементів та деталей пейзажу - води, каміння, ліхтарів та ін.;
- 5) використання елементів фен-шуй, запозичених з Китаю (принципи рівноваги та гармонії інь-янь, акцентуація тих чи інших деталей тощо);
- 6) використання кам'яних скульптур;
- 7) зв'язок із поезією та іншими видами мистецтва;
- 8) поєднання рослин, води та каміння. Як вважають японці, каміння природного вигляду, викликає відчуття давнини. Серед рослин акцент робиться на карликові форми;
- 9) використання в поєднанні з іншими композиційними елементами або самостійно медитаційних садів каміння, садів дзен, або «кара-сенсуй», а також «сухих» струмків;
- 10) мітате - дизайнерський прийом, застосовуваний спочатку в чайних садах. У вільному перекладі цей термін звучить як «новий погляд», а суть мітате полягає в пошуку нової ролі для старих предметів, який має назву «мітате-моно»;

- 11) застосування принципу запозичення пейзажів, гармонія саду з оточенням, використання повітряної перспективи;
- 12) баланс та асиметрія;
- 13) відсутність єдиного чіткого центру композиції;
- 14) використання тріад як один із принципів Дзен;
- 15) розподіл простору за допомогою огорож, що, у свою чергу, зумовлює наявність проходів. Ці два елементи відіграють найважливішу роль у японському ландшафтному дизайні. Принципи межі та переходу органічно влітаються в загальну концепцію японського просторового дизайну, оскільки ці ж принципи лежать в основі побудови японського суспільства;
- 16) використання топіарного мистецтва.

У **Європі** на початку епохи середньовіччя формується власний стиль, якому властиві простота, скромність і в першу чергу практичність. Садово-паркове мистецтво доби середньовіччя - невеликі сади при монастирях та замках. Оточені високими кам'яними стінами, монастирські сади були частиною автономного господарства, створювали відчуття ізоляваності від зовнішнього світу та відчуття безпеки. Для садів середньовічної Європи характерні:

- 1) поділ садів на три частини: сад лікарських рослин біля лікарні; город із грядками салату-латуку, цибулі, буряку, моркви та пряних рослин; кладовище з фруктовими деревами, висадженими шпалерами;
- 2) вирощування лише корисних рослин або рослин-символів (троянди, лілії, півники);
- 3) регулярне планування, обов'язкова присутність фонтана та басейну. Сад переважно ділили на чотири частини (доріжками);
- 4) увага до центру перетину доріжок (там висаджували кущ троянди або встановлювали скульптурне зображення розп'яття Ісуса Христа);
- 5) особливий настрій і призначення садів (сади були затишними, тихими, оглядовими);
- 6) влаштування феодальних садів посередині території замків;

- 7) використання дернових лав, живоплотів, фонтанів, газонів із ромашками, вирощування лікарських та ароматичних трав;
- 8) використання альтанок, оббитих зеленню. Функції саду - практичні, утилітарні та духовні.

Для садів у добу розквіту середньовіччя характерні нові елементи:

- 1) оточення садів решітчастими загорожами;
- 2) фіксування меж саду, за допомогою вербового шпалерника, а також кам'яних стін, щільних загорож, підстрижених дерев;
- 3) розширення асортименту декоративних рослин.

У пізньому середньовіччі (13-15 ст.) окрім розважальних парків, існували такі сади: закритий сад для відпочинку; утилітарний город; ділянки, де вирощували лікарські рослини (аптекарські городи). До елементів саду для відпочинку належать:

- 1) закрита прямокутна або квадратна ділянка;
- 2) невеликий лужок, огорожений решіткою;
- 3) алеї, прикрашені фонтанами та трохи піднятими над рівнем землі газонами з квітами;
- 4) ділянка з декоративними фруктовими деревами серед квітників, квадратних грядок трав і рослин, що чергувались у шаховому порядку, а іноді й серед вибагливо обрізаного чагарнику;
- 5) ставок.

Невдовзі з'являються перші ботанічні сади (у містах Піза та Болонья) при перших університетах.

### **3. Сади епохи Ренесансу (Відродження).**

У 1250 р. в Монпельє вже був ботанічний сад, який входив до складу знаменитої медичної школи, створеної арабськими лікарями Іспанії. Однією з найважливіших персон раннього Відродження був молодший син Людовіка II Анжуйського - Рене (1409-1480 р.). Герцог Анжуйський і граф

Прованський, влаштовуючи свої головні резиденції в Анжері й Екс-ан-Провансі, створює тут безліч садів для відпочинку.

*Елементи садів раннього Відродження* (згідно з Дж. Бокаччо) такі:

- 1) симетричні пагорби й тераси на них;
- 2) газони та квітники, що взаємно поєднуються;
- 3) елементи архітектури та скульптури;
- 4) водоймища, фонтани з білого мармуру, де вода ллється зі скульптури, що стоїть на колоні, та проходить по штучних, тонко сконструйованих каналах.

*Розквіт Відродження.* Зразком садів цієї доби є флорентійські сади Лоренсо Медічі, вілла Мадама в Римі. Знамениті творці даної епохи - Леон Баттіста Альберті, римські папи Мартін V Колонна, Микола V та Юлій II. Елементами садів є:

- 1) високі кам'яні огорожі, що не закривають видів саду, розміщеного на схилі;
- 2) колекції античних скульптур;
- 3) велична архітектура забудови;
- 4) сплановані насадження дерев;
- 5) використання стійких порід дерев;
- 6) земляні насипи на пагорбах, їх терасування;
- 7) вписування саду в навколишню природу, гармонізація.

Невдовзі на базі цих садів формується *стиль італійського бароко*. Найвідоміші зразки - це вілли Боболі, Гарзоні, Брента, Фарнезе, Ланте, д'Есте.

**Особливості ландшафтної архітектури італійського бароко** такі:

- 1) терасоване розміщення саду на схилах, при цьому тераси пов'язані сходами;
- 2) підкреслена архітектурність;
- 3) велика кількість водяних пристроїв;

- 4) топіарне мистецтво - мистецтво фігурної стрижки дерев та кущів;
- 5) використання ширококронних декоративних дерев, листопадних та плодових дерев;
- 6) поява нового прийому - боскета;
- 7) замкнутість регулярних італійських садів. Їх регулярність не жорстка. Сади пишні й багаті, але помірно;
- 8) урахування колористики саду. Функції саду - практичні, утилітарні, рекреаційно-естетичні та духовні.

Діяльність французького гугенота Соломона де Кауса (близько 1576-1626 р.) поєднує в собі різні стилі європейської ландшафтно-архітектури: більш раннє італійське бароко з більш пізніми стилями, що з'явилися невдовзі (голландське бароко, французький класицизм, англійський пейзажний стиль та ін.).

**Голландське бароко** сформувалося в Голландії, в умовах рівнинних територій, відвойованих у моря. Цей стиль набув поширення також у Росії. Зразки стилю - королівський сад Кейкенгофф, сади Петергофа, Оранієнбаума, Царського Села. Особливостями стилю були:

- 1) регулярне міське планування;
- 2) використання не тільки природного водного компонента, але й проектування великої кількості штучних каналів (причому активне будівництво каналів супроводжувала не менш активна їх перебудова);
- 3) невеликі розміри, затишок і комфорт, домашність;
- 4) геометричність планування (але будинок, як правило, розташовували в бік від осі симетрії);
- 5) активне використання штучних форм рельєфу, але, на відміну від високих терас Італії, значно менших розмірів (вертюгадени й булінґріни);
- 6) садові скульптури, топіарне мистецтво;
- 7) переважання рослин над іншими елементами оформлення саду;

- 8) велика кількість квітів, серед яких перевагу віддавали духмяним. Функції саду - практично-утилітарні, рекреаційно-естетичні, пізнавальні та духовні.

У результаті мініатюризації цього стилю та під впливом англійського пейзажного стилю сформувався *голландський буржуазний стиль*.

**Французький регулярний, або формальний, стиль** виник у Франції на базі італійського бароко. Найяскравішими прикладами цього стилю є сади Во-ле-Віконту, Марлі, Тюїльрі, Сен-Клу, Версаль та інші сади видатного ландшафтного архітектора Андре Ленотра (1613-1700). Найвиразніші риси стилю такі:

- 1) регулярне планування з осьовим поділом саду;
- 2) зорове розширення простору;
- 3) домінування будинку, збудованого в класичному стилі, переважно на узвишші;
- 4) поділ території саду на функціональні зони;
- 5) переважання газонів та вічнозелених насаджень над квітковими культурами;
- 6) фігурна стрижка зелених насаджень;
- 7) створення із квітів красивих партерів - бродері, переважно поблизу будівель та біля входу;
- 8) наявність водних партерів та регулярно спланованих каналів;
- 9) великі площі парків;
- 10) значна роль архітектури;
- 11) кенкони й боскети, лісопаркові насадження, використовувані на периферії парку;
- 12) відкриті огорожі у вигляді насипних валів і ровів із зеленими огорожами - «а-ах».

Серед функцій саду можна вказати: практично-утилітарні; рекреаційно-естетичні; романтично-куртуазні; соціально-політичні; духовні.

**Англійський пейзажний стиль** формується під впливом як європейських, так і далекосхідних напрямків ландшафтної архітектури (Китай, Японія, Корея) і мистецтва Індії. Найяскравіші зразки стилю - сад у Латон-Ху, Королівські ботанічні сади в К'ю, Сайтон-Хаус, Боднант, Хескомбкорт, Грейндж, Стаурхед, та ін. Найвидатніші митці - Уїльям Кент, Ланселот Браун, Хемфрі Реpton. Особливостями пейзажного стилю є:

- 1) природність пейзажів, відсутність чітких меж між садом та навколишньою природою;
- 2) плавність ліній нерівного рельєфу, рослин, доріжок та водоймищ;
- 3) контраст світла і тіні, особлива увага до фактури крон, листя;
- 4) рух у всьому - у звивистих доріжках, серед рослин, біля природних водоймищ;
- 5) провідна роль рослин-солітерів та груп дерев;
- 6) відсутність парадності, переважання ідей романтизму та сентиментальності;
- 7) велике різноманіття форм і видів рослин;
- 8) значна площа під класичними англійськими газонами;
- 9) використання яскравих пейзажних квітників, основою яких є багаторічники;
- 10) застосування малих архітектурних форм;
- 11) продумане розміщення деталей та елементів, яке здається хаотичним, застосування принципів перспективи, рівноваги, ритму, золотого перерізу, гармонії, контрасту тощо;
- 12) використання природного будівельного матеріалу або його імітація;
- 13) активне використання водоймищ.

Функції саду такі: практично-утилітарні; рекреаційно-естетичні; романтично-куртуазні; пізнавальні; духовні.



Як різновид англійського пейзажного стилю формується *романтичний стиль* садово-паркового мистецтва. Для саду, створеного в цьому стилі, характерні:

- 1) наявність таємних укриттів і боскетів;
- 2) використання ліан, плакучих форм рослин;
- 3) наявність руїн, ротонд, таємничих альтанок, лав;
- 4) певна занедбаність, сильна тінистість саду, іноді наявність занедбаного таємничого ставу;
- 5) лабіринт вузьких, занедбаних стежок серед вікових дерев;
- 6) природний високий травостій;
- 7) старі красивоквітучі чагарники.

На початку 19 ст. на околицях міст стали з'являтися широковідомі котеджні сади, що створили особливий **стиль садової моди**. Особливості котеджного «сільського» (кантрі) стилю такі:

- 1) практичність. У котеджних садах без особливої вибагливості зростають звичайні дерева, чагарники та «сільські» квіти, що чергуються із грядками овочів. За стилем котеджні сади найбільше нагадують традиційні радянські присадибні господарства або дачні ділянки;
- 2) природний стиль в оформленні квітників із пишно квітучих одно- та багаторічників, що не потребують особливого догляду;
- 3) простота форм і матеріалів (тини, ґрунтові, цегляні, вапнякові доріжки);
- 4) намагання сумістити корисність та красу;
- 5) домашність і затишок;
- 6) значна кількість витких ліан та квітучих кущів;
- 7) наявність плодових дерев; 8) використання міксбордерів.

Різновидом котеджного стилю можна вважати стиль «*сад-патио*», де велика площа саду зайнята площадкою з мостінням (плиткою, камінням тощо) для пасивного відпочинку. Виник цей вид саду в Іспанії як пародія на

мавританський стиль (патіо - двір без даху). Його функції - утилітарно-практичні, декоративно-естетичні, рекреаційні.

Спочатку в колоніях, а потім і в метрополіях набуває поширення **колоніальний стиль**. Центром його виникнення вважають Сполучені Штати Америки. Для колоніального саду характерні:

- 1) легковажність у плануванні та догляді за садом;
- 2) використання як основних матеріалів дерева, трісок і каменю;
- 3) переважання рослин-солітерів;
- 4) висаджування рослин у дерев'яні діжки;
- 5) поширеність анімалістичних скульптур із дерева та каменю;
- 6) підкреслення основного настрою стилю - м'якого, повільного темпу життя, переважання сонячних веранд, пергол, обвитих квітучими ліанами;
- 7) використання таких садових меблів, як гамак, складані крісла з плетеними спинками.

У середині 19 ст. з'являється явище **еклектики**. Відбувається змішування різних напрямків та стилів, зумовлене функціональним зонуванням території саду внаслідок бажання замовників розмістити на території своїх приватних садиб якнайбільше імітацій екзотичних куточків світу. Особливостями еkleктичного стилю є:

- 1) оформлення різних ділянок саду в різних стилях;
- 2) наявність в'їзної та парадної зон, найчастіше відповідних регулярному, строгому стилю, з обов'язковим партером;
- 3) відповідність зони для відпочинку стилям, максимально наближеним до природи, тобто ландшафтному, лісовому, стилю фен-шуй або японському;
- 4) певна занедбаність, вільне розташування насаджень за загального регулярного планування (іноді за відсутності догляду).

На початку 20 ст. в архітектурі та образотворчому мистецтві зародився своєрідний естетичний напрям, одна з форм еkleктики - рух «Art & Crafts».

Сади в стилі «**Art & Crafts**», що отримали назву «садові кімнати», являють собою ланку просторів, відокремлених один від одного, наче рамами, високими живоплотами. Деталі стилю такі:

- 1) садові кімнати;
- 2) різні стилі в кімнатах;
- 3) буйство барв у строгих зелених рамках (живоплотах);
- 4) наявність інтриги.

Важлива поява в цей час природних садів, у так званому **екологічному стилі**. Дикі сади вперше з'явилися в Німеччині та Голландії як експеримент у галузі паркового дизайну. Ознаками стилю є:

- 1) імітація місцевих природних систем;
- 2) використання місцевих природних видів рослин;
- 3) відсутність догляду за рослинами;
- 4) облагородження за рахунок мережі доріжок;
- 5) наявність місцевих видів тварин, грибів та ін.

Усе частіше на «**Челсі**» та інших садівничих виставках з'являються сади-офіси, сади-кухні, сади-вітальні і навіть сади-галереї під відкритим небом. Проект Центрального парку в Нью-Йорку, розроблений Фредеріком Олмстедом, дав у другій половині 19 ст. початок процесу, пов'язаному з асиметрією та гнучким плануванням, яке охоплювало відразу цілу низку різних громадських місць. Ландшафтна архітектура виокремлюється як самостійна дисципліна. Виникає **авангардизм**, для якого характерні підкреслено штучні проекти із застосуванням нових матеріалів та технологій (прийоми мінімалізму, хай-тека, оптичні ілюзії, яскраві барви, постмодернізм). Його складники - абстрактні скульптури, геометричні форми, наче створені для публічних місць.

З'являється декілька нових течій у садовому мистецтві. Особливо цікавий напрямок - **модерн, арт-нуво, або югендстиль** (сучасний, новий для 20 ст. стиль). Для саду в стилі модерн характерні:

- 1) геометричність, але не симетричність планування. Чітка геометрія планування контрастує зі звивистими лініями гнучкого рослинного орнаменту;

- 2) прості, чіткі лінії огорож, малі архітектурні форми;
- 3) мінімум видів рослин (мінімалізм);
- 4) відносна умовність зонування території;
- 5) обмежена кількість аксесуарів;
- 6) символічність;
- 7) яскраво виражена індивідуальна ритмічність композиції;
- 8) єдність конструктивного та художнього;
- 9) будинок як центр композиції (у тому ж мотиві, що й сад),

принцип подібності, переважання одного мотиву скрізь;

- 10) планування простору за спіраллю. Це підкреслено послідовністю відкритих просторів, які відходять від будинку;

- 11) поєднання функціональності та зручності з вишуканістю;
- 12) переважання духмяних квітів;
- 13) використання приставних фігур - діжок зі штамбовими

рослинами;

- 14) поєднання дерев, що мають чітку геометричну форму (архітектурність форм) з природними місцевими видами (контраст);

- 15) використання кованих арок і трельяжів, тунелів та інших каркасних конструкцій з виткими рослинами (переважно гліцинія);

- 16) домінування серед чагарників красивоквітучих видів;
- 17) розміщення плавального басейну та тенісного корту на виду;
- 18) мостіння з плит, викладених геометричним рисунком.

У другій половині 20 ст., з появою великої кількості синтетичних матеріалів, формується стиль **хай-тек**. Сад у цьому стилі відзначається такими особливостями:

- 1) динамічність форм, часто їх асиметрія;
- 2) умовність зонування;

- 3) переважання рослин з декоративним листям;
- 4) використання як будівельних матеріалів скла, металу, бетону;
- 5) використання дзеркал;
- 6) створення арт-об'єктів з яскравими акцентами. Головне при цьому - незвичність поєднань, дизайнерський ризик.

У 1950-х рр. на базі ідей «Баухаузу» та теоретиків модернізму виникає нова течія в садовому дизайні - **постмодернізм**, стиль, що відроджує історичні принципи побудови композиції (симетрія, перспектива, пропорційність), використовуючи елементи всіх стилів. Ключові фігури того часу - Чарльз Дженкс, Томас Чорч, Ден Кайлі, Джеймс Роуз, Гаррет Екбо, Лоуренс Халпрін, Роберто Бурле Маркс. Особливості нового напрямку такі:

- 1) мінімізація садових просторів;
- 2) необхідність сильного догляду за садом, а отже, і детальних садових проектів;
- 3) посилення екологічного підходу до підбору рослин, що відкривають сад для навколишнього середовища;
- 4) використання місцевих дерев і чагарників, у чому виражається симпатія до сільської місцевості, де вони зростають;
- 5) використання польових квітів вільних посадок у садах гравійного типу;
- 6) спроби виразити суть місця в нових художніх формах, гнучкі форми ландшафту;
- 7) стиль саду, що прикрашає життя, а не спотворює його;
- 8) сад як продовження будинку, корисної площі;
- 9) радикальний еkleктизм; намагання вписати абстрактні елементи та ретро, історизм (стилізація під попередні напрямки) у навколишній пейзаж;
- 10) тематичність, регіональність композицій;
- 11) орнаменталізм у композиції;
- 12) контекстуалізм, колажність, неораціоналізм.

З середини 20 ст. з'являється багато нових стилів ландшафтного мистецтва, наприклад, *етнічний*, який висвітлює особливості культури певної країни, *екзотик-стиль*, що імітує багату тропічну рослинність далеких країн. Зустрічаються *сади-імітації*: псевдоготичний, псевдорегулярний, псевдороманський, псевдояпонський тощо. Цікаві такі форми садів: *виставкові*, або сади огляду (сади експозиції, демонстрації - сади квітів і трав, сади флори певного регіону); *топіарні* - демонструють можливості формування рослин шляхом обрізання; *контейнерні* - складаються з рослин, що зростають у посудинах, які можна пересувати; *водні* - центром їх є водоймища з властивими їм видами рослин і тварин; *тематичні* - сади ночі, сади світла, сади кольору, сади дощу, сади метеликів; *антисади*, де рослини виконують другорядну роль; *міські сади*, або сади відпочинку.

Для **міських садів** характерні такі ознаки:

- 1) економія простору;
- 2) розміщення на дахах та балконах;
- 3) активне вертикальне озеленення;
- 4) наявність садових кімнат, що поєднуються з приміщеннями;
- 5) наявність геопластичних проектів.

Цікаві також «дитячі» сади, особливостями яких є:

- 1) наявність місць для безпечного відпочинку (відсутність отруйних, колючих рослин, захищеність від оточення);
- 2) пізнавальна роль (колекції для проведення занять та екскурсій);
- 3) можливість навчальної праці (грядки з квітковими та овочевими рослинами).

Існує велике різноманіття напрямків та стилів ландшафтного дизайну. Вибір стилю саду залежить від ландшафтних особливостей ділянки (її конфігурації, оточення, розмірів) та архітектурного стилю, у якому побудовано основні споруди.

### **Контрольні питання**

1. Ландшафт – як основа садово-паркового мистецтва.
2. Садово-паркове мистецтво Єгипту.
3. Дизайни садів Персії і Греції.
4. Відмінності у стилях садово-паркового мистецтва стародавніх країн.
5. Стил ь Ренесансу.
6. Сади епохи Відродження.

### **Лекція 3 -4 ТЕМА Розвиток садово–паркового мистецтва**

#### **ПЛАН**

1. Історія виникнення та зародження садово–паркового мистецтва.
2. Поняття «сади» та «парки». Характерні риси та ознаки. Класифікація парків та садів.
3. Декоративні сади і парки України другої половини ХІХ ст.

#### **1. Історія виникнення та зародження садово–паркового мистецтва.**

Україна внаслідок свого розташування завжди була у центрі всіх загальноєвропейських культурних та мистецьких процесів. Розвиток садово-паркового мистецтва в Україні йшов дуже специфічно, оскільки, з одного боку, в ньому застосовувалися стилі та підходи, що були властивими у даний час для всіх європейських країн, а з іншого боку, - архітектурна композиція будувалася за традиційним для України принципом впровадження природного довкілля до складу ансамблю.

Внаслідок цілого ряду факторів склалося так, що тісна взаємодія архітектурної складової садово-паркового мистецтва з природним довкіллям найвиразніше та найдовше проявилася і збереглася саме на території нашої держави. Цьому сприяло, між іншим, і те, що територія України ніколи не входила до складу Римської імперії, отже, тут примусово не застосовувалися композиційні засоби римської архітектури, яка сформувалася в інших

природнокліматичних умовах, і внаслідок римських завоювань мала великий вплив на ландшафтне мистецтво значної частини центральної та східної Європи. Іншим сприятливим фактором стало прийняття Володимиром Великим православного варіанту християнства. Це позбавило українську архітектуру необхідності застосовувати у сакральних комплексах композиційні засоби, прийняті в архітектурі римо-католицьких храмів, що продовжували середземноморський, тобто, фактично, давньоримський підхід до формування навколишнього середовища.

Садово-паркове мистецтво України має багатовікову історію від прибудинкових садів Київської Русі, монастирських садів XI ст. до громадських міських і великих садибних парків XIX – XX ст.

Деякі дослідники вважають, що воно бере початок ще з культури Трипілья. Письмові відомості про сади на слов'янських землях належать до кінця XII ст. (княжі садиби в Києві та Володимирі, плодові сади XI – XII ст. при монастирях і князівських дворах Києва, Суздаля). Сад споконвіку рукотворний – як Едем, який виник не сам по собі, а був створений «руками», тобто завдяки волі і могутності Бога.

Згідно з християнським уявленням, першооснова і зразок усіх садів – рай, створений Богом в Едемі, безгрішний, святий, наповнений усім, що необхідно людині для щасливого життя. Райський сад був оточений огорожею, за яку були вигнані Адам і Єва після гріхопадіння. Огородженість «першого» саду – його головна значуща особливість, тому в середньовічних текстах про сад часто говориться як про *hortus conclusus*, що в Давній Русі перекладалось як «вертоград заключенный». Сад уявлявся як мікрокосм, за огорожею якого знаходиться якщо не відверто ворожий людині, то в усякому разі непізнаний і неосвоєний світ.

У світовій ландшафтній архітектурі основні елементи садово-паркового мистецтва – квіти, дерева і навіть птахи і тварини – виступали певними символами, а сам сад уявлявся як велика символічна книга буття. З іншого боку, книги (особливо збірки) часто називали «садами»: існували



повчальні «Вертогради», «Лимонарії», «Лимоніси», «Бджоли». За давньоруськими уявленнями сади були однією з найбільших цінностей у світі.

Образи саду і всього того, що йому належить (квіти, благородні дерева та ін.), часто зустрічаються в давньоруській літературі і завжди у «високому» значенні. Ці образи належали до першого ряду в ієрархії естетичних і духовних цінностей Давньої Русі. Як і на Заході в середньовіччі, особливе значення в Давній Русі мали монастирські сади. Вони розміщувалися в огорожі монастиря і служили ніби образами раю.

Є згадки про сади і в інших житіях святих. Своєрідний взаємозв'язок з природним довкіллям дуже помітний у композиції окремих архітектурних ансамблів, наприклад, церков і монастирів. Для української сакральної архітектури характерним є вільне, живописне розміщення церкви, дзвіниці та інших об'єктів. Це добре видно як на прикладі архітектурної композиції давніх дерев'яних церков (с. Ямна, м. Ворохта), так і у великих архітектурних сакральних ансамблях (Почаївська лавра, Києво-Печерська лавра). Починаючи з XIV ст., крім влаштування садів всередині монастирів, великого значення набув саме вибір місцевості для монастиря в лісах, на берегах річок і озер. Вибір цей диктувався уявленнями, що побутували у XIV ст. на Русі, згідно з якими тільки первозданна природа безгріховна, впорядкована самим Богом.

Джерельна база дослідження складається з матеріалів архівів, розташованих у доволі широкому географічному діапазоні. Так, відомості про окремих діячів культури і науки Харківщини, про їх громадську діяльність, про історію створення ними у своїх маєтках показних садово-паркових комплексів зберігаються у фондах Державного архіву Харківської області, зокрема у фонді 25 («Харковская губернская чертёжная») та фонді 3 («Канцелярия Слободско-Украинской губернии»). Документи магнатських маєтків Правобережної України XVIII-XIX століть складають значний комплекс джерел, різноманітних як за формою, так і за змістом. Зокрема, у

Центральному державному історичному архіві України зберігаються особові фонди таких крупних магнатів-землевласників, як Потоцькі (фонд 49) та Браницькі (фонд 241), а у справах фонду 442 “Канцелярия Киевского, Подольского и Волынского генерал-губернатора” є чимало відомостей про чудові маєтки, розташовані у цьому регіоні. Своєрідним методом відтворення історичних подій, зокрема історії паркобудівництва, є використання іконографічних матеріалів. Зазвичай акварелі, гуаші, малюнки, зроблені у XVIII – XIX століттях, були точним, документальним відображенням садово-паркових об’єктів, оскільки виконувались на замовлення їх володарів. Завдяки цьому ми маємо можливість скласти уявлення про первісний вигляд існуючих паркових комплексів або й про ті з них, які на сьогодні повністю зникли.

## **2. Поняття «сади» та «парки». Характерні риси та ознаки.**

### **Класифікація парків та садів.**

Видатні наукові відкриття, зроблені європейськими вченими в кінці XVI – XVIII століть, докорінно змінили погляд на будову Всесвіту, на місце в ньому людини. Ідейно-теоретичний пошук Коперніка, Галілея, Спінози, Лейбніца, Джордано Бруно сприяв виникненню особливої форми барокового мислення, що втілювалася не тільки в мистецтві, а й в інших пластах культури. У XVII столітті ідеї Бароко знайшли сприятливий ґрунт на теренах України, де їх розробляли професори Києво-Могилянської академії Ф.Прокопович та Г.Кониський, початок українському літературному Бароко поклав Мелетій Смотрицький.

На думку Д.Чижевського, Бароко завершило ту довготривалу історичну фазу, впродовж якої Україна була культурним посередником між західноєвропейським та православно-слов’янським світами. І хоча порівняно з країнами Європи становлення науки і культури в Україні відбувалося із

значним запізненням, Бароко швидко розвинулося тут у своєрідній національній формі.

Відмінність українського Бароко від західноєвропейського і російського перш за все характеризує його підкреслена народність, найбільш виявлена у вітчизняній архітектурі, і, відповідно, у садово-парковому мистецтві.

Паркова архітектура в Україні долає стильові зміни швидше за інші види мистецтв, і впродовж одного століття тут відбулося формування і розквіт регулярного, пейзажного, романтичного і сентиментального парку. Саме цей період (XVIII – XIX століття) подарував світові взірці неповторного українського паркобудівництва.

Створення садово-паркових ансамблів у XVIII столітті відбувалося за умов поєднання накопиченого впродовж століть практичного досвіду з акліматизації рослин та наявних наукових знань з архітектури, будівельної справи, ботаніки, зоології. Розвитку вітчизняної ботаніки сприяли роботи учених-медиків, випускників Києво-Могилянської академії Н.М.Максимовича-Амбодика, М.М.Тереховського, Г.Ф.Соболевського, С.С.Андрієвського. На цей період набули розвитку і технічні знання, зокрема розробка елементів прикладної механіки.

З 1784 р. у Києво-Могилянській академії відкрився клас змішаної математики, в якому читали архітектуру, механіку, гідравліку. Архітектура як частина курсу математичних наук викладалася також у Переяславському та Харківському колегіумах. Значний вплив на розвиток маєткового будівництва мав просвітницький гуманізм другої половини XVIII століття. Світ садибної культури будувався на принципах реалістичної філософії з її прагненням до ясності, порядку і простоти. У просвітницькій літературі людина мислилася як частина природи, і тому оточуючий її світ мав будуватися за її законами з урахуванням природного середовища.

Найбільш репрезентативною постаттю української культури того часу був Г.С.Сковорода, який свої погляди викладав у філософських працях та у

лірико-філософській поезії, що увійшла до збірки “Сад божественних пісень”. Його філософсько-поетичне світосприймання цілком відповідало тенденціям тогочасного паркобудівництва. Просвітницький гурток “Попівська академія” у Попівці на Слобожанщині, яким керував харківський просвітитель О.О.Паліцин, об’єднав місцеву інтелігенцію, яка займалася питаннями науки і просвітництва. Члени гуртка обговорювали проблеми раціональності, “природності”, що мали своє специфічне втілення у садибній культурі. О.О.Паліцин, відомий як поет та перекладач творів Ж.Ж.Руссо, Ф.Вольтера, Ж.Деліля, займався також архітектурою. Йому належить ідея палацово-паркового ансамблю Г.Р.Шидловського у Старому Мерчику – першого пейзажного парку на Харківщині, одного з перших в Україні.

Проект палацу у Старому Мерчику виконав учень В.І.Баженова, український архітектор П.Я.Ярославський. На Харківщині працювали і учні О.О.Паліцина – В.І.Ярославцев, М.Ф.Алфьоров. Певне значення у поширенні місцевої культури паркобудівництва мала школа садівництва у Хотені, де спадкоємці сумського полковника

У Сокиринцях на березі ставка під розлогим кленом дуже любив сидіти Т.Г.Шевченко. П.Г.Галаган, член Географічного товариства в Україні, знавець живопису та архітектури, теж був широко відомий як колекціонер, меценат, засновник Колегії Галагана у Києві. Син бунчукового товариша В.П.Завадовського, граф П.В.Завадовський, був канцеляристом П.О.Рум’янцева, учасником російсько-турецької війни, фаворитом Катерини II. Отримавши землі і велике багатство, він побудував пишний кам’яний палац за планом Д.Кваренгі у Ляличах Чернігівської губернії. За палацом знаходився регулярний французький сад-квітник, а далі – великий англійський парк із звіринцем. Особливо значного розвитку набуло садово-паркове будівництво на Правобережній Україні, на землях, які до 1792 р. входили до складу Речі Посполитої. Могутні князівські родини (Острозькі, Вишневецькі, Чарторизькі) володіли великою кількістю земель, що передавалися у спадок з покоління в покоління.

Садибні комплекси ставали свідченням могутності і престижу їх власників – польських магнатів, які запрошували для їх створення кращих фахівців – архітекторів, будівничих, садівників, чиї роботи вони мали можливість оцінити на теренах Польщі. Придворні архітектори польського короля Станіслава Августа Понятовського – Д.Мерліні, Е.Шрегер, Г.Іттар та інші - були виховані на англійських чи італійських традиціях. Таким чином на Волині у XVIII столітті поширилися зразки західно-європейської архітектури, адаптованої до місцевого зодчества.

Перехід від сентименталізму до романтизму в історії садово-паркового мистецтва України чітко простежується при розгляді двох найвиразніших ансамблів – Уманського та Корсуньського. Будівництво резиденції в Умані Потоцький доручив своєму управителю, інженеру-гідротехніку Людвігу Метцелю, знання якого стали у пригоді при створенні топографічного та архітектурного проекту. Для будівництва парку запросили досвідченого садівника німця Оліву, який уміло використав природний рельєф.

Парк, названий Софіївкою на честь Софії Потоцької, створювався як романтичний парк-символ: численні гроти, водоспади, статуї навівали меланхолійний настрій. Князь Станіслав Понятовський, обравши для своєї резиденції Корсунь, доручив будівництво відомому художнику, архітектору, інженеру і вченому, швейцарцю Яну Мюнтцу. Через кілька років Мюнтц виїхав, і подальші роботи проходили під керівництвом Яна Ліндсея.

Найважливішим компонентом Корсуньського саду був камінь, що відрізнявся простотою форми і структури. Парк формувався при використанні нерукотворної природи, мотивів первісного ландшафту. Побудований на трьох мальовничих островах, що теж відрізняє його від інших парків, Корсуньський ансамбль є неповторним витвором архітекторів та садівників. Тричі побував тут Т.Г.Шевченко, блукав доріжками парку.

У Північно-Східній частині Правобережного лісостепу України, недалеко від Білої Церкви, знаходиться ще один чудовий ансамбль – дендрологічний парк Олександрія. Граф Браницький, одружившись на

племінниці Григорія Потьомкіна, улюбленій фрейліні Катерини II Олександрі Василівні Енгельгардт, назвав парк на честь своєї дружини. Тут працювали італійський архітектор Д.Ботані, садівник Август Станге зі Львова, французький ландшафтний архітектор Мюффо, інженери Бартецький, Вітт і Штунге.

У 1815 р. Браницька привезла з Берліна молодого садівника Августа Йенса, більше відомого як Енс, який працював в Олександрії до своєї смерті (1869). В основу паркових композицій було покладено принцип повного використання природного ландшафту, що вимагало виключення елементів симетрії. У східній частині парку домінували екзотичні породи, завезені з інших країн та регіонів, у західній – природний ліс.

Найбільш цікавою ділянкою центральної частини парку стала вікова дубрава площею 35 га, на якій росте 1500 дубів віком від 100 до 300 років. Окрасою парку є павільйони “Луна” та “Ротонда”, архітектурна споруда “Руїни”. Парком милувалися поети Г.Р.Державін та Т.Г.Шевченко. О.С.Пушкін, зачарований красою дочки Браницьких, присвятив їй низку ліричних віршів. Побували тут також і деякі керівники Південного товариства декабристів П.І.Пестель, С.І.Муравйов-Апостол, М.П.Бестужев-Рюмін, імператори Олександр I та Микола I.

### **3. Декоративні сади і парки України другої половини XIX ст.**

В цей період процес розвитку садово-паркового будівництва на теренах України помітно уповільнюється. З 40-х рр. XIX століття у садибному будівництві починається занепад, пов'язаний з кризою натурального хазяйства і початком промислового перевороту в Україні. З розвитком капіталізму дворянські садиби втратили економічну основу свого існування, і поміщики почали приділяти особливу увагу питанням інтенсифікації господарства у своїх маєтках.

Тенденція до утилітарності проявлялася у відведенні ділянок паркової території для акліматизації нових цінних у декоративному та промисловому відношенні порід дерев та кущів, в той час як художня сторона композиції садово-паркового пейзажу відходила на другий план. Проте і у другій половині XIX століття в Україні були створені садово-паркові ансамблі, що заслуговують на увагу.

Одним із таких ансамблів є ландшафтний парк у Тростянці, створений у маєтку І.М.Скоропадського, в якому майже немає архітектурних об'єктів, але флора якого відзначається рідкісним багатством. Пейзажі, створені шляхом використання особливостей рельєфу та застосування насаджень різноманітної флори, уславили Тростянецький парк як один із кращих ландшафтних парків. Чимало зусиль приклали до створення цього чудового парку талановиті садівники – вихідці з місцевих селян: Ілля Янін, Іларіон Круподеря, Іван Беззуб, Степан Ткачун, Василь Верескун, Іларіон Висовень та інші.

Весело-Боковеньківський дендропарк М.Л.Давидова, нащадка героя війни з Наполеоном, партизана Дениса Давидова, було засновано у 1893 р. у степовій безлісній зоні Кіровоградської області. Цей ансамбль наочно демонструє можливості людини, яка поставила собі за мету виростити зразковий парк на малопродатних землях, за несприятливих кліматичних умов. Автором проекту парку був відомий художник та фахівець з влаштування пейзажів І.В.Владіславський-Падалка; у спорудженні парку брали участь головний імператорський садівник російської імперії А.Е.Регель та губернський лісничий О.О.Яцкевич.

Мальовничий дендропарк у ландшафтному стилі став лабораторією для дослідів з акліматизації екзотів та рідкісних рослин на Правобережній Україні.

Маєток крупного цукрозаводчика І.П.Харитоненка Наталіївка – приклад заміського дачного комплексу кінця XIX століття, важливе місце в якому займали виробничі та господарчі будівлі, манеж, водонапірна башта.

Проект цих допоміжних будівель належав академіку архітектури О.Щусєву. Він же спроектував невеличку церкву, в оздобленні якої брали участь скульптори С.Коненков, А.Матвєєв та ін. Один із найцікавіших елементів Наталіївського парку – так звані “співаючі тераси” – сад карликових яблунь на п’яти цегляних терасах, які створювали сприятливий мікроклімат для рослин.

Старовинні парки, створювані колись для відпочинку та представництва, стали безцінними пам’ятками своєї епохи, і з плином часу їх значення тільки збільшується. Проте в Україні значна частина садово-паркових ансамблів зруйнована, а та, що залишилася, далека від первісного вигляду. Причина цього полягає не тільки у руйнівному впливі часу на паркові будівлі: вигляд парків постійно змінюється в процесі трансформації живого рослинного матеріалу. Реставрувати, тобто відновити колишній вигляд парку, практично неможливо. Більш перспективними є роботи по реконструкції парків – їх перебудова залежно від можливостей використання.

Природничо-науковий потенціал старовинних парків найповніше використовується в разі проведення на їх базі науково-дослідних робіт з інтродукції та акліматизації. Найкраще це демонструють дослідження, що розгорнулися у парках Софіївка, Олександрія та Тростянець, приналежних до Національної академії наук України. Збереження естетичних засад садово-паркового ансамблю теж дуже важливе: воно сприяє його використанню як місця відпочинку, музею просто неба, заповідника.

Для ефективного відновлення парку як високохудожнього комплексу слід залучати не тільки істориків мистецтва, а й дендрологів, екологів, гідротехніків та фахівців інших спеціальностей. Наукові та технічні знання, завдяки яким колись були створені чудові садово-паркові ансамблі, допоможуть продовжити їхній вік, надавши їм нової принади.

Світ знає багато шедеврів паркового ландшафтного мистецтва, і треба взяти на себе велику сміливість, щоб сказати про той чи інший парк: оце неперевершений, найкращий парк світу!



Але, розповідаючи про деякі парки України, які безперечно посідають у цьому ряді, одне з перших місць, ми можемо з певністю твердити: рідко який витвір паркової архітектури, позмагається с такою кількістю легенд, та романтичних історій. І ці легенди розкриваються лише перед тими, хто вміє бачити і хоче слухати. Важливим показником загальної культури і моралі суспільства є його ставлення до навколишнього середовища, його турбота про збереження природи і відновлення її ресурсів. Пізнаючи природу, спілкуючи з нею, люди глибше починають розуміти самих себе, виявляючи у собі багатющі резерви фізичних і духовних сил, дістаючи нові імпульси до творчості. Саме природа є тією основою, на якій формується в особи почуття прекрасного, відчуття простору і часу.

Ще за часів Київської Русі слов'яни змінювали різні природні об'єкти, що знаходились на території храмів. Заповідні гаї називалися в них **“божеліссям”**, **“праведним лісом”**, **“святибором”**. В священних гаях заборонялося рубати дерева, ламати гілки, косити траву. В неналежний час туди навіть заборонялося ходити. У ті часи така заборона називалася - заповіданням. Заповідання проголошувалося урочисто, перед великими зібраннями людей. Лісові урочища обходили із священиками й образами, свяченою водою і молитвами, оголошуючи заборону рубати дерева кілька років. Старі дерева часто обносилися огорожею, і за огорожу міг заходити тільки жрець. Крім лісових гаїв, у слов'ян заповідними вважалися деякі озера, річки, великі валуни, вигадливі камені і гори.

Корисну роль у збереженні лісів відіграли монастирі, при яких вони ретельно охоронялися і подекуди збереглися до наших днів, ставши основою деяких сучасних заповідників, парків, заказників. На кінець XX століття природно-заповідний фонд України включав 3 біосферних і 14 природних заповідників, 7 національних парків і 6596 заказників, пам'яток природи, ботанічних садів, зоологічних і дендрологічних парків, парків-пам'яток та ін. Саме тому з давніх часів в Україні і в усьому світі люди намагались берегти природу. І для цього вони створювали і охороняли різні території.

Одними з яких в Україні в наш час є „Олександрія”, „Софіївка”, „Карпатський” і „Шатцький” парки та ін.

### **Завдання для самоконтролю**

1. Історія виникнення та зародження садово–паркового мистецтва.
2. Поняття «сади» та «парки». Характерні риси та ознаки.
3. Класифікація парків та садів.
4. Етапи зародження садово–паркового мистецтва в Україні.

## **Лекція 5 : ТЕМА Садово–паркове мистецтво України.**

### **ПЛАН**

1. Історія розвитку садово-паркового мистецтва в Україні.
2. Мистецтво створення садів. Поняття «сад», «парк».
3. Садово-паркові об'єкти України

### **1.Історія розвитку садово-паркового мистецтва в Україні.**

На жаль, на початку ХХ ст. подальший розвиток художнього садівництва в Україні був перерваний. З початком радянських часів художнє садівництво вважалось пережитком буржуазної культури, а пролетарська культура не передбачала організацію відпочинку трудящих у високохудожніх садах, де саме середовище виховує естетичні почуття, дарує відчуття прекрасного, вчить краще розуміти природу, викликає бажання самовдосконалюватися. Хибно вважалося, що трудящі не здатні розуміти високе мистецтво, а їм треба перебувати весь час у постійній динаміці «світової перемоги», Тим самим штучно обмежувався духовний розвиток суспільства. Якщо раніше шанувалися приватні високохудожні сади, то пізніше від них майже нічого не залишилося, бо вважали, що новому суспільству вони шкідливі. Значна їх частина під час революції та війн була спустошена і втратила своє естетичне значення. Вціліли лише окремі парки, які опинилися під охороною держави.

Високодосвідчені фахівці, які будували ці парки та утримували їх в належному стані, відрізнялися витонченим смаком, знаннями рослинної естетики та рослинної пластики (топіарним мистецтвом), у нових умовах виявилися непотрібними. «Нова пролетарська культура назвала художнє садівництво буржуазним пережитком і зовсім відкинула його».

Зі збільшенням міського населення, з появою нових житлових масивів, промислових центрів, виникла потреба покращити їх санітарно-гігієнічний і естетичний стан. З'явився новий напрям – «озеленення населених міст». У містах з'явилися нові парки відпочинку. Спочатку основна увага приділялася не витонченим деталям, естетиці, художнім прикрасам садів, а можливості проводити масові гуляння.

Реставруючи сьогодні старовинні парки, архітектори, на жаль, цікавляться, перш за все, їх візуальним сприйняттям, відновлюють їх як формальний набір різних елементів «зеленої архітектури». У наш час старовинні сади і парки України потребують відновлення. Минули й часи, коли національне, українське було непотрібне. Змінився державний устрій і саме суспільство, а також духовні цінності цього суспільства, його звичаї, рівень освіти, спосіб життя, тож треба українізувати й смаки народу.

## **2. Мистецтво створення садів. Поняття «сад», «парк».**

*Парк* — це спеціальна обмежена територія природна, чи штучна, виділена переважно з метою рекреації, відпочинку. В побуті слова «парк» та «сад» далеко не розійшлися. Тому широко використовується словосполучення «садово-паркове мистецтво». Однак сад існує для постачання фруктів, тоді як парк може мати садову ділянку, а може не мати її.

*Садово-паркове мистецтво — мистецтво створення садів, парків і інших територій, що озеленюються.* Сюди відносяться: планування і розбивка садів і парків, підбір рослин для різних кліматів і ґрунтів, розміщення й угруповання рослин у сполученні з архітектурою, дорогами, водоймами, скульптурою. Різноманітні прийоми садово-паркового мистецтва

підкоряються двом основним принципам — регулярному (геометричному) або пейзажному (що імітує природний ландшафт).

Садово-паркове мистецтво виникло в епоху рабовласницького ладу, коли особливе значення надавалося паркам при різних спорудженнях: при храмах, палацах, садибах. Планування садів у Древньому Єгипті були строго регулярним, оскільки це полегшувало зрошення рослин. У Древній Греції в садах уперше з'являється скульптура й архітектурні спорудження — колонади і вівтарі для різних церемоній. У давньоримських садах були використані складні гідротехнічні спорудження — штучні водойми і фонтани. У Середні століття регулярні сади в арабських країнах складалися з двох половин — квіткової і плодової. На Піренейському півострові, завойованому арабами, склався особливий тип невеликого саду в дворикі при замку. На відміну від європейських, сади в Японії, Китаї і Кореї будувалися за принципом пейзажної композиції, що втілює ідею вічної оновлюваності природи.

Сучасна епоха розквіту паркового будівництва пов'язана з пануванням стилів бароко й особливо класицизму. В цей же час склалися й основні принципи паркового будівництва. Тут будівлі і дерева виділяються на фоні насаджень, підстрижених у вигляді рівних стінок-шпалер. Пізніше на їх основі склалися основні типи парків:

- терасові (з розташуванням ділянок на різних рівнях, зі сходами і каскадами);
- регулярні «французькі» (з боскетами, алеями, партерами і водоймами геометрично правильних форм;
- пейзажні «англійські» (мальовнича композиція на зразок природного ландшафту — з галявинами);
- мініатюрні сади (у давньоримських перистилях, іспано-мавританських дворах; японські сади — символічні композиції з води, рослин і каменів).

Із середини XIX століття поряд з приватними одержують поширення громадські парки. В них звичайно сполучилися прийоми регулярної і ландшафтної побудови. Соціальні перетворення, що відбуваються в сучасній Україні, зміни матеріально-просторового середовища міст і способу життя людей висунули нові вимоги до парків.

Сьогодні постає потреба у створенні оптимальних та перспективних моделей парків та обґрунтованих планів розвитку садово-паркового господарства. Однією із важливих передумов для визначення шляхів розвитку й вдосконалення діяльності садово-паркового господарства на сучасному етапі є вироблення новітніх моделей садово-паркового середовища. Моделювання діяльності парків вважається сучасним методом, який майже не застосовується у практиці вітчизняного паркобудівництва. Провідним напрямком у моделюванні діяльності садово-паркового господарства є пошук такого аналогу, інформацію з якого можна було б перенести на парк. Перспективним вважається також шлях моделювання мережі парків на прикладах роботи безпосередньо парків.

Існує ще один напрямок в розробці моделі садово-паркового господарства. Мова йде про базисну модель, моделі парку на перспективу. Така модель буде мати проектно-прогностичний характер, об'єднувати предметні моделі — соціологічну (склад відвідувачів), культурологічну (модель поведінки у сфері культурної діяльності, спілкуванні, відпочинку), функціональну (основні сфери діяльності парку), архітектурну (зонування, склад обладнання й пристроїв), екологічну (природне середовище парку).

### **3. Садово-паркові об'єкти України**

Садово-паркові об'єкти України є невід'ємними компонентами загального архітектурного простору. Питання відновлення та формування ландшафтного середовища лишається одним із принципових і потребує від фахівця тактовного і виваженого вирішення. Мистецтво формування ландшафтів на Україні пройшло значний історичний шлях свого зародження, випробувань і становлення.

Садово-паркове мистецтво формувалось на протязі декількох тисячоліть. Його розвиток проходив одночасно з іншими видами мистецтва — живописом, скульптурою, музикою, літературою. Пристосовуючись до природи, воно підпорядковувалось до складних соціальних вимог суспільства. В садово-парковому мистецтві старовини знаходили своє втілення досягнення дендрології (декоративного садівництва), архітектурної та інженерної майстерності (будівництва та іригації). Ці знахідки закріплювались у вигляді різноманітних прийомів, які систематизувались і складались в естетичні та технологічні принципи формування невеликих ландшафтів, які нарекли «садами».

Промислове садівництво немає нічого спільного з мистецтвом, а якщо саду, сформованому з метою ефективного вирощування фруктів і надавали декоративно-естетичного виразу, йому рідко вдавалося вийти на рівень художнього твору. Але існують інші сади, які не мають нічого спільного з шаблоном і життєвою прозою. Такі сади є творами загальної матері всіх мистецтв — архітектури.

*Сад* — це структурний елемент системи озеленення території, який виконує рекреаційні і архітектурно-художні функції. Територія садів використовується для короткочасового відпочинку, організації виставок, розміщення художньо-декоративних споруд та елементів, декоративного призначення тощо. Після виникнення та розвитку садів їх розміри, функціональне призначення та композиційна організація весь час змінювались.

Інтенсивна забудова та активне зростання міст України сприяє посиленню уваги до формування садів і парків. Ця увага зумовлена необхідністю планувати та облаштовувати рекреаційні зони для відновлення кисневого запасу міста, поєднуючи їх з ділянками для розваг і відпочинку населення. Але необхідність поєднання функцій спонукає приділяти значну увагу принципам композиційно-планувального та архітектурно-художнього формування садів та парків. В цьому плані виникає багато питань щодо

організацій нових типів сучасного садово-паркового мистецтва в складних умовах суспільно-економічних відносин. Актуалізація питань, пов'язаних з формуванням садово-паркового мистецтва, тісно пов'язана із розвитком туристичного бізнесу та необхідністю забезпечувати індивідуальні риси зовнішнього архітектурно-художнього вигляду кожного населеного пункту.

Сучасна епоха вирізняється інтеграційними процесами із взаємопроникненням та взаємодоповненням знань з різних галузей. В царині мистецтва означені процеси втілюються у творах, побудованих із застосуванням принципів, що були сформовані окремо у Західній та Східній культурах. Спробуємо оглянути застосування означених підходів відповідно до садово-паркового мистецтва.

В Україні паркобудування досягло високого розвитку ще на початку XVIII ст. В той час парки створювались за зразками регулярних парків Європи з дотриманням симетричності у всіх елементах пейзажу.

Розквіт садово-паркового мистецтва дає багато прикладів вирішення композиції малого саду як складової частини палацу, приватної споруди, садиби, позаміського будинку та ін. Їх особливістю є функціональне та композиційне використання рельєфу в формі терас, каскадів та басейнів води, зелених насаджень, скульптури та інших прикрас.

Велика частина українських парків будується як дендропарки, на перше місце висувається майстерність вирощування різноманітних рослин. В цих парках шляхом об'єднання деревної і чагарникової рослинності художньо побудовані групи й масиви, втілюється їх гармонізація з рельєфом, плануванням дорожньої сітки і дзеркальними водними просторами, завдяки чому досягається велика художня виразність всього паркового комплексу в цілому.

В Україні одним з поширених елементів паркового мистецтва є водна поверхня. Штучно створені водоймища, найрізноманітніші за розмірами і формою берегової лінії, активно залучались до композиції паркового пейзажу. Значна частина українських парків створюється на основі

природного лісового масиву поблизу міст чи сіл. При створенні парків використано асортимент декоративних рослин. Особливо багато парків у лісостеповій частині України. *Найвидатнішими є:* Софіївка (Умань), Олександрія (Біла Церква), Сокиринський, Алупкінський, Антопольський, Немирівський, Тростянецький, Верхівський, Скала-Подільський, Весело-Боковеньківський та інші парки.

Але нове століття вимагає шукати нових шляхів у вирішенні як загальної композиції садово-паркових комплексів, так і їх окремих ділянок. З метою пошуків альтернативних засобів виразності, фахівці з проектування парків все частіше звертаються до традицій культури Сходу. Принцип ізольованості малого саду і внутрішньої (замкнутої) побудови композиції притаманний також японському садово-парковому мистецтву. Але тут він втілюється за допомогою інших засобів, відмінних від тих, що застосовувались у Європі. Ізольованість історичних японських садів ґрунтується на національних традиціях формування садів, територія яких часто відокремлювалась від оточуючих ландшафтів огорожами із каменю, дерева та інших матеріалів. Садово-паркова практика ландшафтно-архітектури Японії спирається на простий (скорочений) стиль-Шин, складних (напівповний) — Со, найбільш складний (повний) стиль Джіо, які використовуються здебільше в композиційних рішеннях садів двох типів — плоских і рельєфних. В композиції плоских садів використовуються пісок чи гравій, які імітують воду, мох, та обмежена кількість різних за формою та фактурою каменів. Одним із найвидатніших представників плоского типу садів є «Ріон-джі», композиція його побудована на використанні вирівняного граблями гравію, який відображає море, та «вільно» розташованих 15 каменів з мохом. Обмежений прямокутником простір саду розрахований на його спостереження з веранди. Геометричність площини саду контрастує з вільним розміщенням каменів та малюнком ліній на поверхні гравію. Рівновага композиції досягається збалансованим співвідношенням об'ємів, площин та елементів. Рівновага і гармонія композиції створюють умови для



роздумів і саморегуляції почуттів. Найбільше розповсюдження у культурі Сходу набули рельєфні сади, в композиціях яких враховані умови клімату, рельєфу, рослинного світу Японії та національні культурні традиції населення. Складність побудови композиції, філософський підхід до розташування та сприйняття елементів рельєфного саду демонструє сад Кацура в Кіото. Пейзажі, які створені в саду, базуються на образах живої природи, умовному характері сприйняття змісту паркових елементів, розкривають різні картини, надихають на роздуми та філософське сприйняття оточуючого світу. *Творче використання принципів композиції японських садів втілене при розбудові «Саду миру» в комплексі споруд ЮНЕСКО в Парижі.* Прямолінійні дороги квітів і водний каскад, які прокладені паралельно до стіни споруди, контрастують з мальовничими обрисами ділянки мікросадів та водоймів, акцентують увагу на головному камені, що символізує Всесвіт. Обмежене використання дендрологічних засобів, малих форм архітектури з національними колоритом, гармонійне поєднання елементів не позбавило сад головних композиційних рис японського малого саду.

Менш вдалим виявився досвід створення саду міста Кіото в межах озелененої смуги вздовж Броварського шосе в Києві. Відкритий простір існуючої території, характер озеленення, оточуюча забудова не створюють умови, характерні для японських садів. Тому спроба механічного перенесення принципів композиції японських садів у нехарактерне для них природне і містобудівне середовище не може дати позитивних результатів. Подібні зауваження можна віднести також до малого саду, розташованого перед головним корпусом Політехнічного університету в Києві. Масштабна забудова університету, великий масив парку, інтенсивні пішохідні потоки обумовлюють створення відкритих ландшафтних композицій. Містобудівне і природне середовище робить недоречним створення камерних, малих за площею ділянок саду, оскільки вони не можуть забезпечити комплексне функціональне призначення.

*Сучасні сади та парки переважної більшості міст України, в залежності від розташування в плані міста та функціонального призначення, розподіляються на групи:*

- сади та парки при громадських культурно-просвітницьких центрах, спорудах та монументах (їх площа може складати від 1,5-2,0 до 10-12 га);
- сади та парки як частина міського планувального середовища, площею 1,0-5,0 га;
- експозиційно-пізнавальні, виставочні (сади в садах) площею від 0,01 до 5,0 га; декоративних мікроландшафтів, площею 0.01-0,5 га;
- парки на штучних основах, покрівлях, естакадах (візуальні сади) та ін., площа яких залежить від загальної відведеної площі. Деякі з таких парків створюються для підвищення споруд, піднесення їх візуальних якостей, покращання екологічного фону;
- зимові сади в інтер'єрах громадських та інших споруд.

Часто садово-паркове мистецтво входить до складу міської площі, на якій розташовані значні громадські споруди та монументи. Цікавим прикладом такої композиції може служити сад ім. Т.Г. Шевченка в Києві (5,3 га). При загальній рекреаційній функції, останній забезпечує транзитний рух пішоходів і одночасно є значним оформленням монумента, що знаходить своє відображення в його планувальній структурі. В цьому випадку сад вирішується як розвиток монумента. Вся композиція завершується розміщенням кущових груп по периметру усієї планувальної схеми. Функціональне призначення такого міського саду — композиційне: організувати площу, до якої належить монумент та громадські споруди, а в випадку, коли в саду розташований скульптурний пам'ятник, — йому відводиться домінуюче місце.

Інколи експонати садово-паркового мистецтва утворюють цілу систему мікроландшафтів, чи рекреаційних садів, що входять до складу великих паркових територій ботанічних та зоологічних садів. Подекуди формування груп ізольованих садів зумовлюється необхідністю утворення виставочної

експозиції. За таким принципом влаштований сад бузку в Центральному ботанічному саду АН України (м. Київ). Він побудований на головній перспективі дендрарію, що відкриває чудову панораму на лівий берег Дніпра та краєвиди населення. Сформований вітчизняний водяний сад поклав початок організації центру відпочинку населення, став об'єднуючим елементом між існуючою та новою забудовою міста. Слід відзначити особливу привабливість і декоративність тих об'єктів, що сформовані із використанням етнічних традицій, витоки яких простежуємо з періоду формування монастирських садів Київської Русі.

Для етнічних принципів формування парків та садів притаманним є застосування великих комплексів зелених насаджень — паркових масивів. Але в архітектурному рішенні території парку важливо вдало пов'язувати рельєф місцевості, водні поверхні, планування алей, шляхів і галявин, архітектуру споруд різного призначення, архітектуру малих форм, деревну, чагарникову і трав'яну рослинність, враховувати її зміни залежно від пори року. Всі ці компоненти повинні становити єдине гармонійне ціле.

Архітектурно-планувальне рішення паркового комплексу в значній мірі обумовлюється природними умовами місцевості. Рослинність, рельєф, водна поверхня у вигляді рік чи озер, скелі і окремі камені є важливими елементами, від яких залежить вибір того чи іншого прийому компоновання не тільки окремих ділянок, а й всього паркового комплексу. В процесі проектування парків необхідно прагнути до вдалого поєднання кольору і форми крон дерев в процесі формування пейзажу. Із зміною зовнішніх форм крон і кольорової гама інший вигляд має й пейзаж.

В практиці українського паркобудування є багато прикладів рішення головних алей, де з надзвичайною простотою досягнуто максимальної виразності пейзажу. В практиці садово-паркового будівництва на Україні центральна частина паркового комплексу здебільшого визначається місцем будівництва палацу. Якщо палац і прилеглі до нього службові та господарські будівлі утворюють з ним разом комплекс споруд, розташовані

на центральній площі парку і розділяють її на дві ділянки, то останні вирішують цілком різними прийомами створення паркового пейзажу. Якщо ж ділянка перед палацом примикає до головної алеї, яка сполучає вхід до парку з центральною частиною, то її вирішують типовими регулярними прийомами групування рослинності. Ділянку з архітектурною спорудою вирішують в пейзажному стилі. Зелень створює багатопланові перспективи, які наближаються до природних пейзажів. Цій частині надається трохи інтимний, сприятливий для відпочинку характер. Значення палацу серед пейзажу не підкреслюється, зелень безпосередньо пов'язується з архітектурою, утворюючи єдине ціле. Таке рішення парку створює характерні логічно виправдані пейзажі, різні прийоми komponування які підсилюють художні риси паркового комплексу. Зауважимо, що серед засобів індивідуалізації парків і садів недостатньо активно застосовується різнотрав'я. Натомість серед трав, поширених у природних зонах України, є чимало видів невибагливих до догляду, що гарно розвиваються на сполучених ділянках.

На водну поверхню у вигляді річки, штучного озера, ставка чи басейну завжди орієнтуються кращі пейзажі парку, що значно збагачує їх композицію, посилює художній вплив. Крім того, водні поверхні мають велике практичне значення: вони впливають на мікроклімат у парку і є важливим фактором, який сприяє розвитку рослинності. Природний рельєф місцевості в Україні дозволяє використовувати воду по-різному. Малі й великі водні поверхні поєднані з гучними бурхливими потоками; спокійна гладь води, яка відбиває, як у дзеркалі, мальовничу гаму барв різних крон дерев і кущів та блакитне небо, поєднується з високими струменями фонтанів, стрімкими водоспадами й каскадами. Застосовуючи воду як елемент паркової композиції, слід враховувати її декоративні риси, які виявляються по-різному в кожній конкретній гідроспоруді.

Україна нещодавно презентувала два парки: приватний парк розваг літнього типу у м. Євпаторія та Центральний парк культури і відпочинку ім.

Т. Шевченка в м. Чернівці. Приватний парк продемонстрував ігрову шоу-програму за участю 40 крокодилів. Центральний парк в м. Чернівці показав свято присвячене початку навчального року «Казка у старому парку». Цей парк був відзначений премією Міжнародної Асоціації, а також Асоціація працівників парків культури України за внесок у розбудову садово-паркової справи в Україні. Успіхи парку «Горняк» (м. Стаханов) пов'язані із проектом, завдання якого передбачали модернізацію паркової роботи, реконструкції його об'єктів, створення Художнього центру — осередку розвитку обдарованої молоді. Центр спрямовує свою діяльність на розвиток обдарованих дітей та молоді (зараз тут навчається 120 осіб). На території парку було зведено Культурно-розважальний центр «Ніка», де проходять всі найбільш значимі заходи міста. Талановита молодь бере участь у різноманітних конкурсах та фестивалях, серед яких відомий телеконкурс «Золотий дебют». Керівництво Київської області має задум побудувати парк відпочинку і атракціонів на кшталт Діснейленду. Планується, що інвестувати проект буде американська компанія.

Досвід розвинених країн світу свідчить, що важливими засадами діяльності парків сучасності є: тематична спрямованість та відповідність певній спеціалізації, що має втілення в традиційних й специфічних заходах, програмах, культурних послугах, які стають їх візитною карткою; постійні капіталовкладення у напрямку удосконалення і розширення атракціонного потенціалу, який відрізняється фантастичним дизайном, високими швидкостями, відповідає міжнародним стандартам безпеки; виявлення потреб населення в індивідуальному, колективному й сімейному відпочинку та задоволення їх; система комплексної «інклюзивної» вхідної плати; пріоритетність у розвитку послуг надається тим формам, які сприяють виявленню й реалізації творчих здібностей, естетичних смаків, формують у людей екологічну культуру, дозвіллєву культуру. Можна визначити шляхи підвищення ефективності роботи парків, що вбачаються у моделюванні садово-паркової мережі в напрямку створення інноваційних комплексів, які

мають значно ширші можливості для здійснення соціально-культурного впливу й спрямовані на урізноманітнення існуючої типової структури парків відповідно до кращих світових зразків та практики вітчизняного паркобудівництва, з урахуванням духовного розвитку, менталітету і традицій українського народу.

### **Завдання для самостійної роботи**

Підготуйте доповідь про сади чи парки України. Охарактеризуйте їх напрям діяльності.

### **КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ**

- 1.Сучасний стан розвитку інфраструктури садово–паркового мистецтва.
- 2.Закони та державна підтримка галузі.
- 3.Функції садово–паркового мистецтва.
- 4.Структура діяльності в сучасному садово–парковому мистецтві.
- 5.Форми та засоби збереження культури садово–паркового мистецтва.
6. Ландшафтний дизайн як ланка садово–паркового мистецтва.

## **ЛЕКЦІЯ 6-7. Основи ландшафтного аналізу території. Поняття про комплекс природно - кліматичних умов.**

### **План**

1. Планування при проектуванні ландшафтів.
2. Екологічне мислення, природні елементи .

### **1. Планування при проектуванні ландшафтів.**

Для кожного містобудівного рівня проектування формується своя група завдань, спрямованих на досягнення зазначеної мети. Так, на рівні СНМ вирішуються завдання збереження рівноваги між природними та антропогенними ландшафтами, утворення умов для максимального збереження природних ландшафтів шляхом раціонального розподілу антропогенного навантаження на них. На цьому рівні для теорії і практики ландшафтного проектування важливе значення мають поняття про заміські, ландшафти, що оточують місто. Це, за функціональною ознакою, сільськогосподарські, комунально-господарські, транспортні, рекреаційні ландшафти. Саме рекреаційні ландшафти, де серед природних ландшафтів (лісів, луків, річкових долин тощо) розташовані бази відпочинку, пляжі, прокладені туристичні маршрути, є також об'єктами ландшафтного проектування.

Функціональні складові завдань ландшафтного проектування полягають у забезпеченні протікання таких функціональних процесів життєдіяльності городян, як рекреаційні й транзитний рух. Естетична складова завдань – одна із найважливіших для ландшафтного проектування. Впливовими є також економічний і екологічний фактори. Елементи природи міста на обумовлюють покращення показників санітарно-гігієнічного стану міського середовища. Тому, на тлі загострення екологічних проблем природоохоронна та природо перетворююча функції ландшафтної архітектури вельми актуальні. Хоча діяльність з упорядкування відкритих просторів, за законами краси і функціональної доцільності має глибоке історичне коріння, сам термін «ландшафтна архітектура» з'явився лише в кінці 19 ст. в США у зв'язку з розбудовою перших національних парків, а до Європи це поняття прийшло пізніше.

Накопичення знань з ландшафтної архітектури проходило на різних етапах в сферах науково-практичної діяльності з садівництва, садово-паркового мистецтва, озеленення міст. Слід підкреслити, що накопичення знань і формування понятійного апарата сучасної ландшафтної архітектури

має свій історичний шлях, пов'язаний із розвитком процесів урбанізації, розширення сфери впливу людини на первинне природне середовище, вдосконалення засобів його перетворення. Нагромадження базових даних з перетворення ландшафту на різних етапах розвитку людського суспільства мало свої особливості. Так, перший етап пов'язаний із садово-парковим мистецтвом, що значною мірою базувався на знаннях із садівництва, агротехніки. Формування просторів відбувалося за законами композиції: цілісності, структурності, ритму, масштабності, контрасту і нюансу тощо.

В період становлення міста розвиток ландшафтної архітектури відбувався на тлі пошуків ефективних заходів озеленення міських територій і забезпечення городян рекреаційними об'єктами. На цій стадії накопичували знання пов'язані із соціологією, теорією містобудування, економікою зеленого господарства. В цей період в ландшафтному проектуванні з'явилися такі поняття, як норми озеленення міських територій, функціональна типологія міських озелених просторів, озеленення і благоустрій міст .

Сьогодні накопичення знань відбувається в таких науково-практичних сферах як ландшафтний дизайн, ландшафтне планування, урбоекологія.

Існує взаємозв'язок ландшафтної архітектури з іншими видами науково-проектної і практичної діяльності. Вона займає важливе місце в сучасній системі архітектурно-містобудівних знань і проектуванні. Історія свідчить, що існує стійкий взаємозв'язок масштабів перетворень відкритих просторів з рівнем розвитку виробничих сил суспільства, а також із естетико-філософськими поглядами на відносини "Людина - Природа". Ландшафтне проектування має зв'язок з вирішенням інших містобудівних завдань: містобудівних, екологічних, санітарно-гігієнічних. Уміння гармонійно вписатися в природне середовище, максимально економно витрачаючи її ресурси, на думку багатьох учених, стало питанням виживання людської цивілізації. Роста потреба і в естетичному осмисленні і виявленні за допомогою формоутворення екологічно ефективних рішень.

## **2. Екологічне мислення, природні елементи .**



Екологічне мислення в підходах до формування штучного середовища все більше проявляється на усіх її рівнях: районного планування, структурно-функціональної організації міст і окремих його елементів, формування відкритих просторів мікросередовища. В сучасну епоху загострення екологічних проблем важливою стає природоохоронна та природоперетворююча функції ландшафтної архітектури.

Природні елементи є основними засобами формування ландшафтних об'єктів. До їх складу входять: природний ґрунт і рельєф, озеленення, вода, кліматичні властивості. До антропогенних засобів формування ландшафтних об'єктів належать малі архітектурні форми, наземні та підземні комунікації. Максимальне збереження природних елементів у структурі урбанізованого ландшафту – необхідна умова рішення екологічних соціально-функціональних, санітарно-гігієнічних і естетичних задач його функціонування і розвитку.

Збереження біогенних ландшафтів має за мету збереження взаємозв'язків між ландшафтними компонентами в природі. Саме характер цих зв'язків зумовлює, з одного боку, своєрідність і різноманіття ландшафтів, а з іншого боку - їхню стійкість до зовнішніх впливів. Тому у проектах з перетворення ландшафтної території мають бути дані пропозиції щодо поліпшення й охорони природного середовища. Озеленені відкриті простори – надзвичайно важлива підсистема життєзабезпечення сучасного міста, тісно пов'язана з розвитком міської структури.

Основні функції системи – забезпечення стійкості міста, як типу антропогенного ландшафту, оздоровлення міського середовища, створення умов для відпочинку населення, підвищення художньої виразності міста. *Для успішного виконання цих функцій процес формування системи озелених просторів мусить відповідати наступним основним принципам:*

1. Відповідності знову сформованого об'єкта природним умовам і ландшафтним особливостям.
2. Взаємозв'язку знову сформованого ландшафту з його першоосновою.

3. Відносній рівномірності розподілу природних і антропогенних компонентів на проєктованій ділянці відкритого простору.
4. Функціональному розмаїттю об'єктів ландшафтної організації міста.

### **КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ**

1. Характеристика природних ландшафтів.
2. Розкрийте поняття зміни природного ландшафту під впливом людської діяльності.
3. Ландшафтна організація міських територій.

## **ЛЕКЦІЯ 8. Садово-паркове мистецтво – перший етап у перетворенні природного ландшафту.**

### **План**

- 1. Поетапне творення Ландшафтного дизайну.**
- 2 Організація історичних садів.**

### **1. Поетапне творення Ландшафтного дизайну.**

Проектування об'єктів ландшафтної архітектури вимагає різноманітних знань. Особливе, важливе місце серед них займають знання з історії, що розкривають джерела і закономірності формування зразків ландшафтного мистецтва різних історичних епох і культур. “Я бачив далі, тому що стояв на плечах титанів”, - стверджував І. Ньютон. Тільки базуючись на досвіді минулого, можливо осмислено володіти арсеналом композиційних і технічних прийомів, вироблених минулими поколіннями, в процесі формування сучасних ландшафтних об'єктів.

На різних історичних етапах розвитку ландшафтної архітектури в контексті співвідношення "людина - природа" виникали різні проблеми, які вирішувалися різними засобами в залежності від: природно-кліматичних умов, ступеня розвитку матеріально-технічної бази суспільства, суспільних цінностей, ідеалів.

Садово-паркове мистецтво - перший ступінь у формуванні природного ландшафту в рамках різних культурних традицій і технічних можливостей. *Основні фактори, що впливають на особливості прийомів ландшафтної організації території*, наступні: - комплекс природно-кліматичних умов; - рівень технічних можливостей і економічний потенціал суспільства; - система естетичних цінностей і філософських поглядів на відношення "людина-природа".

Історичний огляд основних стилістичних характеристик яскравих зразків садово-паркового мистецтва є своєрідним «каркасом» первинних знань, що дозволить професійно грамотно діяти в сфері ландшафтного проектування. *Садово-паркове мистецтво* – як синтез ідейно-художніх концепцій, прийомів архітектури і садівництва в процесі історії свого розвитку представлено численними неповторними прекрасними і своєрідними зразками.

Історичний огляд найбільш яскравих прикладів садово-паркового мистецтва дозволяє дізнатися, як на різних етапах соціально-економічного розвитку, у різних природно-кліматичних умовах, спираючись на різні естетичні цінності і філософські уявлення про відносини «Людина - Природа» народи виробляли свої особливі прийоми формування садово-паркового середовища. Це вельми актуально для осмисленого використання цього стилістичного багатства і нині. Однак, серед усього різноманіття можна виділити *два основних напрямки, що розрізняються за принципами об'ємно-планувальної організації простору саду, засобами формування рельєфу і гідросистеми; особливостями організації рослинних композицій; характером використання малих архітектурних форм.*

Перший напрямок, що спирається на закони геометрії в процесі створення садово-паркових композицій і підкреслює рукотворність об'єкта, одержав назву регулярного. *Регулярний стиль* у своїй ідейно-філософській основі проголошує торжество (чи панування) людського генія над силами

природи, організацію природних форм відповідно до встановленого Людиною (суспільством) порядку.

Другий напрямок, навпаки, - підкреслює природні характеристики середовища, що побудоване за законами формування природних об'єктів. Він увійшов в історію за назвою *ландшафтного чи пейзажного напрямку* в садово-парковому мистецтві.

## **2 Організація історичних садів.**

Вивчення історичного досвіду перетворення природного ландшафту для потреб людини показав, що при цьому залучають антропогенні елементи. Штучний ландшафт, що утворився після цього характеризується великою значущістю в його структурі штучних складових і антропогенних факторів. Хоча садово-парковий ландшафт генетично пов'язаний із природною першоосновою, кліматичними умовами, він є продуктом техногенного втручання в природні процеси. З іншого боку він є творінням ландшафтного мистецтва, що базується на гармонійному поєднанні живої природи (природної основи), інженерного розрахунку і архітектурно-містобудівної творчості.

Ландшафтне проектування має наступні складові – стадії проектування: передпроектний аналіз, розробка концепції формування відкритого простору, моделювання проектного рішення. Важливою складовою передпроектного аналізу є вивчення особливостей природного ландшафту – основи проектованої ситуації. *Природний ландшафт* - територіальний комплекс природного просторового середовища, у межах якого основні ландшафтні компоненти – земна кора, повітря, вода, рослинність і тваринний світ – утворюють взаємозалежну і взаємообумовлену єдність, не порушену діяльністю людини. Основні характеристики і властивості природних складових (рельєфу, водних ресурсів, елементів озеленення) повинні уважно вивчатися в ході проектування ландшафтних об'єктів. При цьому комплекс природно - кліматичних умов необхідно

розглядатися як основний фактор, що впливає на особливості архітектурно-ландшафтного рішення.

Основні композиційні характеристики елементів природного ландшафту: геометричні параметри, особливості членувань і конфігурацій, колір, фактура, текстура, щільність крони. *Основними композиційними прийомами є:* - регулярний, де природа формується за законами геометрії; - ландшафтний, де органічно поєднані всі природні компоненти, підкреслені їхні природні переваги; - змішаний, де поєднані обидва попередні напрямки. Всі напрямки ландшафтного формотворення базуються на поняттях про замкнені, розкриті, напіврозкриті простори; використовують прийом візуального включення елементів далеких планів у структуру об'ємно - просторової ландшафтної композиції. Прикладами є сади і парки Італії, Китаю, Японії, Англії.

### **КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ**

1. Фактори що впливають на ландшафтну організацію територій.
2. Основні напрями і стилі при оформленні ландшафтного дизайну.
3. Опишіть етапи ландшафтного проектування.

### **ЛЕКЦІЯ 9. Основа регулярного напрямку в садово-парковому мистецтві. Принципи регулярного формування садів і парків.**

#### **ПЛАН**

1. Регулярний напрямок в процесі формування саду
2. Стилi саду давнього Єгипту
3. Сади Семіраміди.
4. Сади давньої Греції

#### **1. Регулярний напрямок в процесі формування саду**

Основою регулярного напрямку в садово-парковому мистецтві є уявлення про геометрично упорядковане середовище як про першорядну естетичну цінність. У ній усі природні компоненти підлеглі строгим геометричним законам формування простору і панує дух підкорення природи людиною. *Принципи регулярного формування садів і парків припускають наступне:* - створення садово-паркової композиції на геометрично правильній ділянці; - побудова композиції внутрішнього простору відповідно до законів симетрії, рівноваги, пропорційності, що припускає «нанизування» всіх основних елементів саду на систему планувальних осей (головних і другорядних); - ритмічна побудова окремих елементів композиції саду – одне з його найважливіших якостей; - формування і планування рельєфу з метою надання йому правильних геометричних форм (рівна площа, тераса, підпірна стіна, ухил, сходи, пандус); - організації озеленення у вигляді прямолінійних алей, зелених огорож, боскетів, стрижка дерев і чагарників з метою надання їм різноманітних форм (топіарное мистецтво), устрій партерних газонів і клумб; - формування водяних пристроїв геометрично правильної форми: басейни, фонтани, каскади, розташування їх на головних планувальних осях і їхніх перетинах; - використання малих архітектурних форм із ретельно обробленого матеріалу – каменю і дерева (лави, перголи, альтанки, містки, садова скульптура). Розміщення їх підкреслює геометричність усього простору, виявляє його головні композиційні осі та вузли; - розташування будинку на головній планувальній осі об'єкта. Яскраві історичні приклади регулярного стильового напрямку: сади Давнього Єгипту, сади Давнього Межиріччя (Сади Семіраміди), Італійські сади епохи Відродження і бароко, французькі сади епохи Ренесансу.

## **2. Стилi саду давнього Єгипту**

Сади Давнього Єгипту. Згідно з даними досліджень сади і парки в Древнім Єгипті існували вже понад 3 тис. років до н.е. Їх облаштовували як перед усипальницями знаті (вважалося, що душі померлих опускаються з

небес на гілля дерев), так і навколо домівок багатих людей. Реконструювати вигляд садів тих часів удалося на основі їхніх зображень, що збереглися на древніх папірусах, особливо часів Нового царства.

Сад зазвичай облаштовували в дворі будинку. Він мав правильну геометричну форму - прямокутник. Пальми, інжир, гранати висаджувалися двома-трьома рядами уздовж границь саду, що утворювали ярусну посадку (більш високі дерева висаджувалися ближче до периферії, а низькі – до центру саду). Часто такі посадки були замість огорожі. Її висота була не менш 5 метрів. Іноді територія саду поділялася на локальні ділянки, також оточені стінами. Таким чином, внутрішній простір саду був замкнутим, що дозволяло забезпечити не тільки безпеку, але і збільшити затінену площу, що було безсумнівним благом у спекотних умовах пустелі.

Площа саду складала близько гектара і більше, - пропорційно до багатства власника і значущості його позиції в суспільній ієрархії. Головний будинок завжди розміщувався на центральній осі композиції, підкресленої перголами, **(Пергола** - це навіс або прибудова з повторюваних секцій стовпів, колон або арок, з'єднаних між собою поперечними брусами. Дослівно пергола означає в перекладі з латинської мови "pergula" - «бахрома», а в перекладі з італійського "pergola" - «навіс». Історія виникнення перголи, як архітектурного елемента для прикраси саду, починається на південних, приморських територіях, де такі конструкції здавна використовувалися для підтримки та плетіння виноградної лози, утворюючи при цьому затінене місце для денного відпочинку в саду. Згодом пергола поширилася по всьому світу, приймаючи форму, як простої дерев'яної конструкції, так і багатих мармурових колон або сучасної залізобетонної будови.

На садовій ділянці пергола виконує наступні завдання:

- служить в якості опори для троянд, виноградних лоз і інших рослин, що плетуться;

- створює тіньове місце в саду, утворюючи затишний куточок для відпочинку, захищаючи від палючого сонця;
- виконує декоративну функцію, красиво прикрашаючи сад.

Конструктивно перголу можна встановити, як окрему будівлю, так і прилаштувати до основної будівлі в якості навісу, який закриває відкриту терасу. Цей легкий архітектурний елемент також може красиво з'єднати павільйони або будівлю з басейном чи зимовим садом. Різновидами пергол виступають арки, альтанки і трельяжі), що ведуть до нього від входу, чи витягнутим прямокутником басейну, розміри якого в заможних резиденціях дозволяли плавати на човнах.

Художні образи Давнього Єгипту тісно вв'язані з релігійними уявленнями і затверджують ідею незламної державної влади і вічності існуючих у той період життєвих підвалин. Підкреслено осьові композиції садів (як і храмових комплексів), чітка ритміка регулярних посадок дерев і чагарників, бездоганна правильність форм водойм і квітників у Давньому Єгипті відображали дух централізації та ієрархічного підпорядкування.

Рівнинний характер рельєфу визначив площинне рішення планшета саду, що сприяло формуванню глибинних за характером композицій, виявленню просторових домінант, розташованих на візуальних осях (альтанки, перголи, інші споруди).

Характерною рисою садів Давнього Єгипту було пишне і вишукане квіткове оформлення – явне протиставлення сірій безжиттєвій пустелі, що оточувала тодішні міста. Вибір квіткового асортименту мав релігійне підґрунтя. Таким чином, для садового мистецтва Давнього Єгипту характерні: - формування замкнутих просторів і їхня підвищена монументальність; - прості геометричні абрис елементів, їхнє ритмічне чергування; - статичність і симетрія композиції, її строга осьова побудова; - використання композиційних елементів (зовнішня огорожа, водойми, рослинність) для створення сприятливого мікроклімату на території саду. - висока агротехнічна культура і велика кількість квітів; - використання



синтезу архітектури, монументальної скульптури, настінного живопису і рельєфів.

### **3. Сади Семіраміді.**

*Сади Давнього Межиріччя. Сади Семіраміді.* До цікавих прикладів садово-паркового мистецтва Давнього Межиріччя варто віднести знамениті «висячі сади». Їх найбільш яскравий зразок - частково збережені до наших днів і докладно описані давньогрецькими істориками сади Семіраміді – одне із семи чудес світу. (Вавилон, VII-VI ст. до н.е.). Вони становлять великий інтерес не тільки в історико-культурному й архітектурно- художньому аспектах. «Висячі сади» варто вважати першим давнім зразком створення ландшафтних композицій на штучній основі. Цікаво, що праобразом садів стала своєрідна архітектурна споруда - зіккурат, що являла собою східчасту піраміду на верхній платформі, якої споруджували невеликий храм, а тераси, що ведуть до нього, були озеленені. Формування таких східчастих споруд, на думку істориків, було зумовлено дефіцитом території усередині міст-фортець. «Висячі сади» являли собою чотирьохступінчасту піраміду з розміром у плані 40 x 45 м із шириною терас 3.5 м і перепадом їхньої висоти – близько 5 м. Тераси з'єднувалися між собою монументальними мармуровими сходами. Перший рівень представляв систему могутніх порожніх стовпів і зводів, що підтримують наступні рівні. Усередині прохолодних галерей, утворених колонами, розміщалися гроти, багато прикрашені фресками. Порожнини усередині стовпів були заповнені родючим ґрунтом, із яких пишними букетами росли дерева. Плити терас мали конструкцію, що включає: несучі елементи, шар гідроізоляції, дренажний шар і шар родючого ґрунту, де висаджували різноманітні рослини. Цікаво, що відтоді, донині принципи створення садів на штучних основах не змінилися. Для поливу використовували воду з басейну, розташованого на верхній терасі, яку подавали з Евфрату за допомогою

спеціальних підйомників. Під дією сили ваги вода падала вниз на тераси за допомогою численних каскадів і фонтанів.

Таким чином, характерними композиційними рисами «висячих садів» є: - побудова композиції саду на основі східчастої конструкції; - використання простого ритму несучих конструкцій як важливого засобу композиційної виразності; - підкреслення монументальності споруди за допомогою системи регулярних сходів і каскадів, що з'єднують тераси; - підпорядкування композиційної побудови гідросистеми утилітарній функції – поливу насаджень на штучній основі; - застосування двох масштабних рядів у формуванні «висячих садів» (масштаби терас і малих архітектурних форм). Використання лав, альтанок, пергол, фонтанів, розташованих на терасах, для створення середовища, що масштабна людині. - збагачення візуального ряду пейзажних картин саду шляхом створення можливості розкриття панорамних видів з верхніх терас. - висока агротехнічна культура і розмаїтість рослинного матеріалу саду.

#### **4. Сади давньої Греції**

*Сади Давньої Греції і Риму.* Особливості садово-паркового мистецтва Давньої Греції багато в чому зумовлені специфікою світогляду греків, в основі якого лежали уявлення про існування гармонії Людини і Природи, як прояв діяльності численних богів, а також демократизмом суспільного ладу. Тому здобутки їхньої архітектури і ландшафтного мистецтва позбавлені зайвої монументальності, помпезності.

М'який середземноморський клімат сприяв насиченню ландшафтних композицій різноманітною рослинністю, а натуральний камінь - їх вишуканому архітектурному оформленню. Вигідне географічне положення зумовило високий рівень розвитку культури, а красиві навколишні ландшафти сприяли вихованню прекрасного художнього смаку.

Окремі здобутки ландшафтно-архітектурної Давньої Греції, що увійшли згодом до садово-паркових композицій різних культур і народів, були тісно

зв'язані з релігійним культом. Наприклад, німфея – святилище богині Німфи. Центром її композиції був художньо оформлений природний водоспад, чи грот, оточений тінистими деревами. Композиції громадських садів Давньої Греції – регулярні, з красивим ландшафтним оформленням, гармонічним поєднанням природних і штучних елементів. Основою композиції громадських садів були регулярні алеї з розташованими уздовж них скульптурними композиціями, фонтанами, басейнами, тінистими альтанками. Приватні сади мали утилітарний характер.

Основними особливостями садово-паркового мистецтва були: - формування масштабних відносно людини просторів із продуманими гармонійними членуваннями, що мають регулярну структуру і ритмічне чергування їхніх елементів; - побудова терас для використання гірської місцевості; - створення штучних басейнів, фонтанів; - активне використання архітектурних форм і скульптури для збагачення садової композиції; - використання гармонійного переходу від інтер'єра до екстер'єра саду за допомогою портиків і колонад; - активне використання вертикального озеленення і пергол.

Садове мистецтво Давнього Рима багато в чому спиралося у своєму розвитку на досягнення грецьких майстрів і використовувало відпрацьовані прийоми формування садів. Однак особливості суспільного устрою (централізована рабовласницька деспотія) сприяли привнесенню до ландшафтних композицій духу жорсткої упорядкованості і помпезності. Так, для підкреслення могутності володаря природним формам рослин надавали правильних геометричних обрисів за допомогою *спеціальної стрижки, що одержала назву топіарного мистецтва*.

Своєї вершини топіарне мистецтво досягло в створенні композицій фігур тварин, людини, птахів, архітектурних деталей. Приватний сад являв собою озеленене внутрішнє подвір'я, оточений колонадою, з басейном, прикрашеним скульптурою (імплувій), у центрі. Альтанки, перголи і кам'яні огорожі саду часто обвивалися виноградом.

Одним із прекрасних прикладів приватного міського саду, створеного засобами архітектурно-ландшафтного дизайну що гармонічно поєднували в собі природні і антропогенні елементи у єдиному просторовому комплексі під відкритим небом, є сад у Помпеї, знайдений при розкопках.

Досить популярним в епоху Давнього Риму (I, II ст. до н.е. ) було будівництво заміських вілл. Найбільш відома - вілла імператора Адріана в околицях Рима. Для їхнього розміщення вибиралися найбільш мальовничі ділянки з можливістю розкриття панорамних видів на навколишній ландшафт. Будинки вілли часто розташовували на терасі, оточеною балюстрадою, прикрашеною статуями. Сад, спланований за регулярною схемою, підкреслював основну вісь будинку. Майстерна обробка рельєфу дозволяла формувати сад у вигляді системи терас, з'єднаних між собою східцями і пандусами. Вода, що тече з гір, використовувалася для басейнів, фонтанів, каскадів. Часто зустрічається прийом організації простору саду, що забезпечує урочистість композиції. Це було розміщення багатого квіткового партеру (ксистоса) перед будинком вілли.

Саме такі сади на рельєфі одержали згодом назву «італійських». На території вілл, як і громадських садів Римської імперії, активно використовували елементи ландшафтного оформлення, запозичені в греків: альтанки, перголи, німфеї, басейни, скульптури. Площі приватних садів складали низку одного до декількох гектарів. Творці давньоримських садів розробили ряд принципів побудови ландшафтних композицій: - підкреслення центральної осі головної споруди; - візуальне розкриття простору саду на навколишній пейзаж; - обробка рельєфу за допомогою його геометризації, терасування схилів для розміщення споруджень і елементів саду; - формування регулярних рослинних композицій з використанням топіарного мистецтва; - активне застосування меліорації і гідротехніки; - створення монументальних і грандіозних садово-паркових композицій.

## **КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ**

1. Геометрично упорядковане середовище – характеристика.

2. Облаштування садів давнього Єгипту.
3. Поняття «перлога» - різновиди.
4. Композиції «Висячі сади».

## **ЛЕКЦІЯ 10. Італійські сади епохи відродження і Бароко, Французькі сади епохи Ренесансу.**

### **План**

1. Сади епохи відродження.
2. Французькі сади епохи Ренесансу.

### **1. Сади епохи відродження.**

Епоха Ренесансу в Італії початку ХУ ст., що знаменувала початок розквіту художньої культури всієї Європи, безпосередньо втілювалася й у небувалому розвитку садово-паркового мистецтва, що одержувало в цей період щедre фінансування. Сади при палацах і віллах відроджували і розвивали традиції античних «італійських» садів, привносячи в них дух нової епохи, гаслом якої стала глибока віра у творчий ген Людини, здатний прикрасити природу своїми здобутками, ставши її гегемоном.

Леонардо да Вінчі, Рафаель Санті, Альберті, Браманте, Мікеланджело Буанроті – художники-архітектори, що зробили значний внесок у формування естетичних цінностей того періоду. Ранні сади Ренесансу мали відносно вільні плани без твердої осової прив'язки основних об'єктів. Прикладом може служити сад вілли Медичі у Флоренції. Його композиція побудована на вільному з'єднанні декількох терас, кожна з яких має свою самостійну регулярну структуру, сформовану партерами і високою зеленню. Тільки верхня тераса композиційно пов'язана з будинком. Композиція саду побудована на принципі поступового розкриття для сприйняття його внутрішнього простору.

Цікавий прийом просторової організації, що став класичним для міської садиби і отримав широке розповсюдження, використаний при створенні садів Боболи. Тут будинок палаццо Питти візуально і плавно відокремлює ділянка саду від міста. Сад, що розкривається за будинком, піднімається нагору і сприймається відразу як композиційна цілісність організованих уздовж осі елементів: терас, системи регулярних боскетів, басейнів, фонтана, скульптури й інших малих архітектурних форм.

Прекрасні композиційні знахідки, зразки вишуканого поєднання окремих компонентів садового ландшафту можна знайти при вивченні вілл д'Есте в Тиволи (алея ста фонтанів, що завершується овальним басейном з фонтаном і каскадом); Ланте біля Вітербо (чітка симетрія і нанизування усіх водяних пристроїв на єдину вісь, контрастне сполучення відкритих партерних композицій із замкнутими боскетними). Рослини висаджували регулярним способом навколо будівель і уздовж посипаних піском доріжок. У спеціально вистрижених нішах ритмічними рядами розташовувалися мармурові скульптурні композиції. Алеї завершувалися майданчиками, також прикрашеними скульптурою, чи альтанками з невеличкими водяними пристроями. Площі італійських садів цього періоду складали від одного до декількох гектарів.

До найбільш характерних прийомів їхньої побудови варто віднести: - побудова композиції на основі системи взаємо-перпендикулярних просторово-планувальних осей; - поєднання внутрішньо замкнутих просторів з візуальними розкриттями на зовнішні ландшафти в єдиній композиції; - формування композицій за допомогою терасування схилів пагорбів; - створення системи підпірних стін з балюстрадами, ухилів, пандусів і сходів як ефектних засобів пластичної обробки рельєфу й архітектурної виразності просторової композиції саду; - обводнення території саду за допомогою системи регулярних басейнів, фонтанів, каскадів, що створюють сприятливий мікроклімат; - формування регулярної системи зелених насаджень у вигляді алей, боскетів, партерів зі строгим малюнком; - активне

використання скульптури, пергол, альтанок та інших малих форм, що формують масштабний людині простір; - простота і стримана велич – як основа ландшафтної композиції саду.

Завершальним етапом епохи Відродження став бароко (кінець XVI ст.). Яскраві риси цього стильового напрямку в мистецтві запам'яталися в архітектурі комплексу вілл Альдобарани (використання напівкруглих і овальних форм, підкреслено грандіозні сходи зі скульптурними прикрасами, фонтани з експресивними скульптурними композиціями), Боргезе, Альбани. Основою ідеологічного змісту садів стає драматизм зіткнення творчих сил різних напрямків, що виявляється в такому: - навмисної ускладненості просторово-планувальних рішень, появи радіальних алей, розвитку глибинних композицій з домінуванням поздовжньої осі; - створенні несподіваних просторових ефектів, динамічному чергуванні перспектив. - витонченому естетизмі й декоративно-стилізаторській деформації прийомів і форм: вільному формотворенні фонтанів, ускладненні форми сходів, переважанню архітектурних форм складною пластикою, використанні синтезу мистецтв.

## **2. Французькі сади епохи Ренесансу.**

Основні характеристики. Основні фактори формотворення ландшафту. Особливості природних і соціальних умов Франції XVI-XVII ст., а також творче освоєння Італійського досвіду стали основою своєрідності садово-паркового мистецтва цієї країни.

Характерні для італійських садів тераси з високими підпірними стінами, могутніми сходами тут замінилися широким розкриттям простору шляхом створення плоских великих терас, а вируюча вода італійських садів трансформувалася в дзеркальну гладь басейнів і каналів. На думку французьких теоретиків, основа всякого парку вважалася гармонія з ландшафтом, що іноді порушує симетрію. Бажання використовувати найменші деталі небагатого (у порівнянні з Італією) за пластикою місцевого рельєфу стало основою для створення низки оригінальних прийомів:

*боулінгрина* (занижена ділянка газону) і *вертюгадена* (напівкругле завершення композиційної осі у вигляді системи невисоких терас, прикрашених у верхній частині рослинами в діжках).

Важливим композиційним елементом була центральна алея, що починалася від головного будинку, із дво-трирядною посадкою дерев, що завершувалася розривом на границі саду. Такий прийом одержав грайливу назву «ах-ах». Він дозволяв зненацька розкрити вигляд на навколишній ландшафт при виході з тінистої алеї на сонячну площадку. Велику частину саду займали боскети, що використовувалися як відкриті манежі, приміщення для танців чи театральних вистав, лабіринти. Завдяки алеям і боскетам французькі парки були схожі на зелені міста із широкими вулицями, відкритими площами, із зеленими залами і кабінетами, з вікнами та тріумфальними арками, вирізаними в зелених стінах боскетів. Партери заповнювали басейнами, фонтанами й доріжками, посипаними кольоровим піском, і розділяли на великі ділянки. Їх регулярна форма підкреслювалася зеленим бордюром із чагарника (буксуса). На партері уздовж доріжок виставлялися в діжках стрижені дерева. Боскетні посадки дерев з високо підстриженою кроною називали кенконс. Однак останні не одержали поширення.

Найбільшого розквіту садове мистецтво Франції одержало в період роботи геніального ландшафтного архітектора Андре Ленотра при правлінні короля Людовика XIV. Найславетнішими творами великого майстра є парки Во-Лі – Віконт, Клані, Тюільрі. Версальський парк – найвідоміший зразок садово-паркового мистецтва Франції епохи Ренесансу що найбільше яскраво втілив у собі стилістичні особливості цього періоду. Своєю грандіозністю (довжина центральної перспективи – 3 км) і строгою співвідпорядкованістю всіх частин парк знаменує ідею монархічного абсолютизму. Завдяки точним розрахункам візуальні розкриття перспективи тут здаються нескінченними, натякаючи на безмежність влади короля. Стрижені дерева і відкриті поверхні бездоганних газонів точно розподілені уздовж головної поздовжньої осі, що



починається від палацу, «закріплюється» фонтанами, посилюється гігантським (довжиною 1600 і шириною 120 м) дзеркалом каналу і завершується площею з пірамідальними тополями. «Великою перемогою людини над природою» згодом назве цей твір Вольтер.

Таким чином, характерними стилістичними рисами регулярних садів і парків французького ренесансу є: - формування композиції, що поєднує у собі замкнуті простори усередині боскетів з максимально розкритими ділянками і перспективними розкриттями; - осьова побудова композиції з домінуванням подовжньої і використанням радіальних осей; - пропорційність, чіткість композиційних членувань, стругаючи ієрархія головного і другорядного; - використання контрасту в просторовій організації масивів рослинності, боскетів і лабіринтів, стрижених алеї з великими візерунковими партерами, як засобу композиційної виразності; - формування гідросистеми саду (басейни, канали, фонтани) у твердій прив'язці до регулярного композиційного каркаса; - використання характерних прийомів обробки планшета саду – боулінгрин, вертюгаден; розрізний газон; - урочистість, велич, стругаючи упорядкованість і співвідпорядкованість елементів – найважливіші художньо-образні характеристики садів і парків. Сади і парки побудовані в інших країнах, що мають схожі характеристики, стали називатися «французькими».

### КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Яких два основних напрямки формування ландшафту можна виділити в історії садово-паркового мистецтва?
2. Які основні загальні характеристики регулярного напрямку у формуванні культурного ландшафту?
3. Які основні загальні характеристики пейзажного (ландшафтного) напрямку в садово-парковому мистецтві ?
4. Наведіть історичні приклади регулярного напрямку садово-паркового мистецтва.

5. Охарактеризуйте садово-паркове мистецтво Давнього Єгипту.
6. Охарактеризуйте садово-паркове мистецтво Давнього Міжріччя.
7. В чому полягають відмінності та подібні риси садово-паркового мистецтва Давнього Єгипту й Давнього Межиріччя?
8. Охарактеризуйте садово-паркове мистецтво Давньої Греції.
9. Охарактеризуйте садово-паркове мистецтво Давнього Риму.
10. Що таке німфея й топіарне мистецтво?
11. В чому полягають відмінності та подібні риси садово-паркового мистецтва Давньої Греції й Давнього Риму?
12. Охарактеризуйте італійське садово-паркове мистецтво епохи Ренесансу.
13. Охарактеризуйте основні композиційні прийоми формування простору італійського саду епохи Ренесансу.
14. Назвіть основні прийоми упорядкування рельєфу в італійських садах епохи Ренесансу.
15. Назвіть основні елементи водної системи в італійських садах епохи Ренесансу.
16. В чому проявилася гармонізація природних та антропогенних елементів в італійських садах епохи Ренесансу?
17. Назвіть основні елементи французького саду епохи Відродження та його головні стильові особливості.
18. Порівняйте художньо-образні особливості італійських та французьких садів і парків.
19. У чому полягають особливості просторово-планувальної організації об'єкта в регулярному стилі?
20. Які природні фактори та яким чином вплинули на формування парку Версаль?

## **ЛЕКЦІЯ 11-12. Уявлення про природне середовище як про першорядну естетичну і життєву цінність – філософська основа.**

### **План**

1. Природне середовище – основа мистецтва
2. Садово-паркове мистецтво як філософія

### **1. Природне середовище – основа мистецтва**

Класичні китайські сади — свідчення не тільки витонченої любові до природи, але і високого мистецтва. Китайські сади — максимально гармонійне поєднання протилежностей інь і янь: природи й архітектури, вертикалей і горизонталей, відкритих просторів і забудови. Але протилежності ці уявні, бо згідно з принципами даосизму, лежачим в основі паркового мистецтва, протилежності - невід'ємна частина єдиного цілого, всесвіту, що включає людину, тварин і рослини. До них відносяться і три елементи, які повинні бути присутніми в саду, щоб в нім могла мешкати людина. Елементи ці — вода, скелі і рослини. Корінням розвитку ландшафтне мистецтво Давнього Китаю сягають аж 12 ст. до н.е., про що свідчать древні описи і малюнки, що дійшли до нас із глибини століть.

Основними факторами, що вплинули на особливості самобутнього стилю в мистецтві формування ландшафтних композицій були наступні: - наявність виразних і різноманітних природних ландшафтів (морське узбережжя, долини могутніх рік і маленьких річечок, мальовничі озера, скелясті суворі гори, лісові ландшафти); - державний устрій (централізована монархія), що дозволяла залучати до будівництва великі маси людей; - релігійно-філософський світогляд даоїзм, буддизм і конфуціанство, згідно з якими природа — це місце проживання богів, а природні пейзажі мають релігійно-символічне значення. Вода - центральний, часто навіть домінуючий елемент. Вона символізує простір і нескінченність. У ній мають відзеркалюватися скелі і острови, що є, за даоськими уявленнями, домівкою

безсмертних. Скелі можуть стояти на берегах ставків або озер, виконуючи роль оглядових майданчиків. Улюблена деталь - камені химерної форми, при цьому їх вертикаль (чоловіче начало) протиставляється горизонталі (жіноче начало) поверхні озера. Особливо цінувалися камені з берегів Тайху — озера недалеко від Сучжоу. Іноді їх опускали в озеро для "обробки" років на 10, дуже ретельно вибирали і розміщали поруч з рослинами. Плодові дерева садили не заради плодів, а заради квітів, що розпускаються зазвичай рано, бо сад винен весь рік полонити погляд своєю мінливою чарівністю. Що до будов, то вони спочатку виконували чисто практичну роль.

Критими галереями в саду можна було прогулятися в будь-яку погоду, по містках переходити через ставки і канали, а в павільйонах відпочивати. В той же час будівлі були своєрідною, оправою, через яку людина милувалася садом. Стіни відокремлювали куточки саду один від одного, а ворота, що часто мали форму круга, або глечика і відкривали поглядам наступний пейзаж. Таку саму роль виконували колони, кривлі павільйонів, інші елементи споруд. Так, китайське мистецтво звернулося до зображення і опису вигляду різновидів знаменитих садів у віршах і живопису. У китайських художників ці ландшафти можуть мати найрізноманітніші розміри: від мініатюр бонсаї, традиційних палацових двориків і ансамблів Сучжоу до величезних паркових комплексів.

## **2. Садово-паркове мистецтво як філософія**

Найважливішим художньо-образним принципом формування китайського парку було створення на його території трьох зон, що розрізняються за емоційно-образним забарвленням пейзажів, що навівають певні настрої на відвідувача. Це такі зони як застрашлива, ідилістична і та що сміється. Тонка, гра на струнах людської душі – є головне завдання, що розв'язувала композиція китайського саду. Для поділу зон часто використовувалися стіни критих галерей, що з'єднували павільйони між

собою. У стінах облаштовувалися отвори різної форми (проникаючі вікна), що були орієнтовані на найцікавіші ландшафтні композиції.

Важливим засобом іншого ненав'язливого керування рухом поглядом відвідувача саду були численні містки: горбаті, чи верблужі (зміна напрямку лучачи зору по вертикалі), що утворюють зі своїм відображенням замкнуте коло і зигзагоподібні (зміна напрямку лучачи зору по горизонталі), що влаштовуються як на воді так і на суші. Вода – обов'язковий і найважливіший елемент ландшафту китайського парку була присутня в ньому в якості мальовничих струмків, різноманітних водоспадів, озер з порізнаними чи плавними берегами й островами і займала до 70% території. До декоративних паркових елементів відносяться мальовничі за кольором і витончені за архітектурою павільйони з романтичними назвами («Альтанка чекання інею», «Альтанка споглядання і спогадів» і т.п.); вхідні ворота «пай-лоу», галереї, скульптурні форми. Ці елементи були важливим засобом створення композиційної єдності на території з різноманітними ландшафтними ділянками. Серед об'єктів садово-паркового мистецтва Давнього Китаю є величезні імператорські парки для полювання і відпочинку, Приватний сад – один з важливих напрямків розвитку ландшафтного мистецтва Китаю.

Краса садів часто оспівувалися в поезії, і один з них, за словами древнього поета виглядав так: «По центрі саду знаходився головний павільйон з бібліотекою, А біля нього – глибока водойма, із впадаючими в нього струмками, що течуть зі сходу. З водойми вода текла по садам далі – п'ятьма потоками, подібними п'ятьом пазурам великого леопарда. На краєчку каскаду, що впадає у водойму, крута височіла скеля, що згиналася подібно спині слона і нависала над водою. Склєю вінчав легкий павільйон. З нього прекрасно спостерігати схід світила, відпочиваючи. Окремі струмки, що обгинали острова, зливалися і часто створювали дзеркало води, а потрапляючи у лабіринти між скель, раптом перетворювалися в бурхливі каскади. Усюди в саду були розкидані пагорби і павільйони, що з'єднані мостами. Запахні квіти і трави заповнювали яскраві галявини».

Таким чином, основними стилістичними характеристиками китайських парків є: - побудова композиції на творчому відтворенні природних ландшафтів Китаю, максимально використовуючи навколишню природу (кращий зразок - парк Ихэ-Юань); - створення штучних гір, пагорбів, скель, печер, озер і струмків з великою майстерністю й старанністю максимально наближає їх до натуральних, природних зразків; - створення композиції як послідовного розкриття ландшафтних картин, побудованих за принципами гармонії пропорцій, контрастних сполучень форм і світла, врахування фактору часу сприйняття, - велика кількість і продумане розміщення малих архітектурних форм (урн, ліхтарів, скульптурних зображень тварин і птахів); - ретельний вибір декоративної рослинності для створення заздалегідь продуманого пейзажу. Надання особливого значення сосні, ялівцю плакучій вербі, бамбуку, магнолії, мигдалю; - велика кількість води і уміле використання її якостей (віддзеркалення, плинності, шумових ефектів), орієнтація саду на воду.

### **КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ**

1. Особливості що характеризують мистецтво давнього Китаю.
2. Розкрийте зв'язок природи і мистецтва.
3. Використання природних елементів при створенні дизайну

### **ЛЕКЦІЯ 13. Мистецтво давніх країн.**

#### **План**

1. Садово-паркове мистецтво давньої Японії
2. Особливості наслідування східного садово-паркового мистецтва в Європі

#### **1. Садово-паркове мистецтво давньої Японії**

Садово-паркове мистецтво Японії не має таких древніх традицій, як у Китаї, однак, спираючись на китайську культуру, вигадало власні оригінальні

прийоми організації садового ландшафту. Поява перших садів історички відносять до VII ст.

На ранньому етапі свого розвитку японські сади нагадували китайські. Яскраві, барвисті, заповнені сонцем, вони відігравали важливу роль у церемоніальному громадському житті, а не слугували для статичного споглядання. Японці вважали садоустрій своєрідним живописом і широко використовували при створенні саду пейзажі, зображені на картинах.

В основі садово-паркового мистецтва Японії полягають уявлення про природне середовище як про першорядну естетичну і життєву цінність – оселю богів і «скриню» усіх людських благ. В ньому виявлені всі природні компоненти, підкреслені їхні переваги, панує дух поваги до природи і поваги людини до її нерозгаданої краси.

Правила ландшафтного формування садів і парків припускають наступне: - створення садово-паркової композиції на будь-якій ділянці, однак, візуально надавши його обрисам мальовничого вигляду; - побудова композиції внутрішнього простору за принципом створення перед відвідувачем низки пейзажних картин, що створюють певні настрої; - підкреслення природних переваг існуючого рельєфу чи формування нових форм, що імітують натуральний рельєф (пагорби, скелі) з метою створення певного образу; - організацію озеленення у вигляді мальовничих груп дерев і чагарників, куртин, солітерів. Відсутність геометрично правильних партерних газонів і клумб; - формування водяних пристроїв у вигляді струмків, водоспадів, озер з островами і мальовничими берегами; - створення малих архітектурних форм із природного матеріалу – каменю і дерева (пергол, альтанок, скульптури), що підкреслюють красу природного ландшафту; - розташування будинку так щоб його архітектура гармоніювала з ландшафтом; з тераси будинку розкривався погляд на саме мальовниче місце саду.

З кінця XII ст. формування японських садів відбувається під впливом ідеологічних концепцій навчання дзен, відповідно до яких тривале статичне

споглядання могло призвести до інтуїтивного осяяння і пізнання Істини. Найбільш придатними для споглядання проголошувалися пейзажі пронизані глибоким символізмом. Створення саду починалося з вибору сюжету. Найбільш популярні сюжети ті, де важливу роль відіграють гори і пагорби, каміння і вода, діалог яких у композиції символізував або пейзаж або думку (наприклад, про співвідношення активного і пасивного).

Існувала ціла типологія «морських», «річкових», «гірських» пейзажів. В умовах гострого територіального дефіциту реальні пагорби, гори, вода часто замінювалися їхніми символічними зображеннями – групами каменів, піском, сухими струмками; деревами природної форми - штучно вирощеними вигадливими карликовими (бонсай). Головним місцем для споглядання композиції саду була тераса житла, інтер'єр якого перетікав у такий спосіб у відкритий простір. Будинок завжди розташовувався з урахуванням розкриття з нього найбільш цікавих пейзажів саду. Залежно від його розмірів (від декількох десятків метрів до декількох гектарів), обирали і пропорції окремих компонентів саду.

Особливий тип являли собою сади «чайної церемонії», побудовані за принципом створення умов для максимального спокою душі і розвитку найтоншої емоційної реакції на природну красу природи. Їхні основні елементи – стежина з каменів, що проходить крізь густу рослинність, водойму для умивання, колодязь, кам'яний ліхтар. До основних стилістичних характеристик японського саду можна віднести: - глибокий символізм композицій садів, стислість, лаконізм, точність і виразність їхніх форм (наприклад – «сад 15 каменів» у монастирі Рьоандзі); - перевага статичного сприйняття композицій саду, створення їх за законами пейзажного живопису; включення в якості заднього плану далеких пейзажних картин, що знаходяться за межами саду; - взаємопроникнення інтер'єра будинку і внутрішнього простору саду – як форма їхньої організації; - багато піску, щільно утрамбованого ґрунту і моху у формуванні планшета саду, іноді використовували квіти; - вибір асортименту рослинності за принципом



контрасту (з урахуванням сезонної зміни кольорів) з перевагою вічнозелених порід; - доповнення візуальних ефектів звуковими (шурхіт бамбука, дзенькіт крапель води чи струмку); - прагнення до природної рівноваги та гармонії вільного і заповненого простору при відсутності симетрії, м'який загальний тон ландшафтної композиції.

Кожна деталь японського саду була подібна окремому слову в складному реченні, що розкривало якусь думку. Тому, створити справжній японський сад можливо лише тільки за умови глибокого пізнання японської культури.

## **2. Особливості наслідування східного садово-паркового мистецтва в Європі**

Становлення нових соціально-економічних відносин в Європі у другій половині XVIII ст. привнесло зміни не тільки до архітектурної, і містобудівної діяльності, а також до ландшафтної архітектури. При формуванні відкритих просторів регулярні прийоми з строго геометричним плануванням садів і парків почали критикувати за зайве "прикрашання" природного середовища. Перші зміни у цьому напрямку відбулися у Великобританії де садове мистецтво налічує більше 250 років. Тут вперше з'являється прагнення наблизитися в паркових композиціях до природних форм.

На зміну лінійним посадкам приходять групові, з'являються поляни і лужки вільних контурів, водоймища в звивистих берегах, криволінійні доріжки. В той же час в парках розміщують павільйони, альтанки, фонтани.

У садово-парковому мистецтві виникає новий пейзажний напрям. Хоча розвиток цього напрямку в ландшафтному мистецтві Англії можна пояснити природними особливостями країни, все ж таки творців перших ландшафтних садів надихали не рідні англійські пейзажі, а романтичні види Італії з напівзруйнованими античними пам'ятниками, що навіють смуток. Крім того,

розвитку нового напрямку сприяла поява в європейській літературі описів планування китайських пейзажних садів.

Справжнім новатором в садово-парковому мистецтві Англії став Уїльям Кент. Саме він визначив основні прийоми формування садів, що вдало поєднують природні і штучні засади. У 1725-1735 рр. він заклав в Англії декілька садів, які завоювали велику популярність. У його садах і парках в живописному безладі на горбах розміщувалися групи з дерев і чагарників, значні площі займали газони, струмки в природних руслах звивалися серед зелені, доріжки розташовувалися вільно, ландшафт парку і навколишньої місцевості зливалися в одне ціле. Парк Рушем (Roushem Garden), над яким з 1730 року працював Кент, став зразком ландшафтного саду Англії XVIII століття. Живописні гаї змінювали полянами з дзюркотливими струмками, статуями, павільйонами і альтанками. Кент придумав оригінальні каскади, тривимірні "картини". Будь-яка деталь околиць була уміло вплетена ним в цілісну композицію. Значною мірою садово-паркове мистецтво зобов'язане також англійському професорові Рептону.

Найбільш характерною межею його ландшафтних парків є обширні простори, відведені під газони. Красивий зелений газон з окремими розкиданими по ньому деревами як не можна краще відповідав загальному ландшафту і кліматичним умовам Англії. Характерною межею англійського ландшафтного парку і зараз залишаються смарагдові газони і липи, що пишно розрослися, дуби і в'язи. В середині XVIII століття знаменитий Ланселот Браун перетворив десятки регулярних парків на ландшафтні. Найбільш характерним твором цього архітектора вважається парк замку Бовуд (Bowood gardens), де використані майже всі його звичайні прийоми.

Браун особливу увагу приділяв озерам, створюючи їх за допомогою гребля. Контури берегів здавалися природними, хоча насправді були ретельно продумані та підготовлені в інженерному сенсі. Саму дамбу Браун найчастіше влаштовував так, щоб створити водопад. Творчість цих і багатьох

інших англійських архітекторів, що створювали пейзажні парки, вплинула на розвиток садово-паркового ландшафту низки європейських країн. Типово англійський парк, без якого сьогодні не обходиться жодне селище (а тим паче місто) - це часто імітація природи, відсутність симетрії, рукотворна "дикість", своєрідна дань історичній моді на ландшафтні парки. Звивисті доріжки оточені плакучими вербами, водоймища з живописними берегами.

Популярні елементи сучасного саду: чагарникові живоплоти, рослинні й квіткові бордюри, занижена лінія квітників (значно нижча за рівень доріжок). Поєднання формальних, геометричних садів з пейзажними ділянками створює дивовижні контрасти порядку і уявного хаосу. Збереження взаємозв'язку з ландшафтною першоосновою, відповідність природним умовам і особливостям є важливим принципом формування ландшафтних об'єктів, якого дотримувалися у Європі. Цей принцип продиктований екологічним підходом і спрямований, у першу чергу, на досягнення стійкості урбанізованого ландшафту за рахунок тієї частки саморегуляції, що забезпечує цю стійкість. У ньому знаходять відображення основні природоохоронні заходи - виявлення елементів ландшафту, що потребують захисту, при визначенні оптимального використання території, рекультивація, тобто відновлення порушених ландшафтів, компенсація неминучих порушень ландшафту його поліпшенням – зміна рельєфу і водного режиму шляхом створення захисних насаджень.

Відновлювані чи створювані з природоохоронною метою природні елементи міського середовища життєздатні тоді, коли вони є частиною сформованої системи відкритих озелених просторів. Природоохоронні заходи одночасно сприяють виявленню природного характеру території, підкреслюючи її особливості.

## КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З ТЕМИ

1. Охарактеризуйте прийоми формування ландшафтної композиції в китайському парку.

2. Сформулюйте художньо-образні принципи формування древнього китайського парку.
3. Назвіть основні природні елементи китайського парку.
4. Назвіть основні антропогенні елементи у китайському парку.
5. Охарактеризуйте прийоми формування ландшафту в стилі японського саду.
6. В чому полягають основні відмінності між китайським та японськими садами?
7. У чому полягають основні особливості англійського стильового напрямку в садово-парковому мистецтві.
8. Наведіть історичні приклади поєднання різних стильових напрямків при формуванні парку.
9. У чому різняться прийоми перетворення рельєфу в рамках регулярного і ландшафтного стильових напрямків?
10. У чому полягають відмінності у формуванні водної системи в рамках регулярного і ландшафтного стильових напрямків?
11. У чому різниця між формуванням системи озеленення в рамках регулярного і ландшафтного стильових напрямків.
12. У чому полягають особливості просторово-планувальної організації об'єкта в ландшафтному стилі.
13. Порівняйте художньо-образні особливості китайських і японських садів та парків.
14. У чому полягають особливості поєднання прийомів регулярного та мальовничого (ландшафтного) стилів у формуванні парку.
15. Наведіть приклади застосування стильового напрямку у формуванні сучасних ландшафтних об'єктів.
16. Наведіть приклади застосування мальовничого стильового напрямку у формуванні сучасних ландшафтних об'єктів.
17. Наведіть приклади застосування регулярного стильового напрямку у формуванні сучасних ландшафтних об'єктів.

18. Наведіть приклади поєднання регулярного та мальовничого стильових напрямків у формуванні сучасних ландшафтних об'єктів.

19. Охарактеризуйте особливості творчого підходу до формування паркового ландшафту Л Брауна.

20. Охарактеризуйте особливості творчого підходу до формування паркового ландшафту У. Кента.

## Література

1. Садово-паркове мистецтво в культурній спадщині Черкащини XVIII-XIX ст. // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2008. – Вип.1. – С.80-81.
2. Філософія природи і гроту в ренесансному парку // Історія української науки на межі тисячоліть. – 2001. – Вип.4. – С.37-39.
4. Сад – природа, сповнена змісту // Софія. – 2005. – №2-3. – С.112-121.
5. Садово-паркове мистецтво від прадавніх часів до епохи Просвітництва: історіографія та джерельна база // Вісник Київськ. Націон. ун-ту культури і мистецтв. – Мистецтвознавство. – Вип.14. – 2006. – С.4-7.
6. Місце садово-паркового мистецтва в культурній спадщині України XVIII-XIX ст. // Мат-ли VI Всеукраїнської наук. конф. з історичного краєзнавства “Історичне краєзнавство у відродженні духовності, культури, багатовікових національних традицій України”. – Луцьк, вересень-жовтень 2004. – С.166.
7. Деякі особливості естетики садово-паркового мистецтва другої половини XVIII – початку XIX ст. // Мат-ли наук. конф. молодих вчених Київського інженерно-будівельного ін-ту. – Київ, 2003. – С.83.
8. І камінь може говорити (історичний огляд Корсунського ансамблю) // Мат-ли Всеукраїнської наук.-практ. конф., присвяченої 200-річчю закладання Самчиківського парку “Садово-паркове мистецтво на межі тисячоліть”. 21-22 серпня, Хмельницький-Самчики, 2001. – С.64-67.
9. Формування європейського саду від Середньовіччя до доби класицизму // Мат-ли XI конф. молодих істориків освіти, науки і техніки. – Київ, 21 квітня 2006 р. – С.17-21.
10. Заповідники України и Молдови, М.: Думка, 2007, - 271 с.
11. Осінь у „Софіївці”: Фото композиція. – К.: Мистецтво, - 1990
12. Сади і парки в Україні. – К: Будівельник, - 2009

13. Національні парки України. Я .Л. Садовенко. – К.: Т-во „Знання”, 2000.